

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNIVERSİTETİ

Redaktor: t.e.n. **Qurbanov R.M.**

Rəyçilər: t.e.d., prof. **Abdullayev B.M.**

t.e.n., prof. **Abdullayev Ə.İ.**

t.e.n., dos. **Bayramov Z.R.**

ANAR EYYUBOV

Eyyubov A. Diplomatıyanın əsasları. Dərs vəsaiti.

Bakı: «İqtisad Universiteti» Nəşriyyatı -2010. – 86 səh.

DİPLOMATİYANIN ƏSASLARI

Dərs vəsaiti

© Eyyubov A. - 2010

© «İqtisad Universiteti» -2010

BAKİ - 2010

GİRİŞ

«Diplomatiyanın əsasları» kitabı birinci kursda tədris olunan «Diplomatiyanın əsasları» fənni üzrə dərs vəsaitidir. Kitab tələbələrin qarşıdakı 4 il ərzində müxtəlif istiqamətlər və sahələri üzrə öyrənəcəkləri diplomatiya ilə ilkin tanışlıq, onun təməledici prinsipləri, əsas termin və anlayışlarını açıqlamaq, belə demək mümkünsə, diplomatiyanın əlifbası ilə tanış etmək məqsədi daşıyır. Diplomatiya nədir, necə formalaşır və hazırda hansı istiqamətdə inkişaf edir, hansı məqsədlərə xidmət edir, diplomat peşəsi insandan hansı keyfiyyətlərə malik olmağı, hansı bilik sahələrindən agah olmağı tələb edir və s. Kurs daxilində diplomatiyanın keçmişi, bu günü və perspektivlərinə nəzər salınır, bəşəriyyətin aparıcı diplomatlarının diplomatiya və diplomatlarla bağlı fikirləri, baxışları ətrafında diskussiyalar aparılır. Tələbələrə diplomat peşəsinin nüfuzlu olması ilə bərabər çox çətin, məsuliyyətli olduğu, üstünlükləri ilə yanaşı bir çox məhdudiyyətlərə, qadağalara malik olan və əslində uzunmüddətli əsgər xidmətindən bir o qədər də fərqlənmədiyi izah edilir. Kurs çərçivəsində tələbələrə mədəni diskussiya, ünsiyyət, təqdimat, qrup şəklində səmərəli çalışmaq və s. ilkin vərdislər aşılır. Gənc Azərbaycan diplomatiyasının uğurları, problemləri, perspektivləri gənclərlə dialoq şəklində öyrənilir, təhlil olunur, müasir dövrün diplomatik kadrlarından nəyin tələb olunduğu və Azərbaycan kimi dünya miqyaslı güc mərkəzi olmayan dövlətlər üçün diplomatiyanın nə qədər böyük əhəmiyyət kəsb etdiyi açıqlanır.

Sadalanan proqram, mövzular əsasında qurulan dərs vəsaiti faktoloji materiallarla, tarixi müqayisələrlə, maraqlı misal və nümunələrlə zəngindir və tələbələrin həm fənnə marağını artırmağa, həm də diplomatiyanın təməl prinsiplərini daha aydın və dəqiq qavramaqlarına xidmət edir.

İFƏSİL

DİPLOMATİYA. TƏRİFİ, ƏSAS TERMİN VƏ ANLAYIŞLAR

Diplomatiyanın tərifinə keçməzdən öncə «diplomatiya» sözünün yaranma köklərinə nəzər salaq.

Qədim Yunanıstanda bir hökmdar digər bir dövlətin hökmdarına rəsmi nümayəndəsini göndərdikdə, elçisinə içində təlimatlar olan ikiqat bükülmüş bir taxta lövhəcik - «**diploma**» verirdi. Faktiki olaraq, «diploma» eyni zamanda onu gətirənin, yəni **diplomatın** rəsmi nümayəndə olduğunu da təsdiq edirdi. Tarix boyu bu söz və ondan törənmiş sözlər (diplomas, diplomat, diplomatik, diplomatiya) müxtəlif mənalarda işlənsə də (artıq qeyd etdiyimiz taxta lövhəcik, rəsmi arxiv sənədlərlə işləmə bacarığı, rəsmi dövlət sənədləri və s.), bu gün də əsas mahiyyətini – **rəsmi, səlahiyyətəndirilmiş təmsilçilik** mənasını qoruyub saxlamaqdadır.

Diplomatiya – beynəlxalq münasibətlər sahəsində istifadə edilən, bu və ya digər dövlətə özünün xarici siyasi məsələləri və məqsədlərini həyata keçirməyə yardımçı olan üsullar və hərəkətlər məcmusudur.

Diplomatiyanın bir çox tərifləri arasında qeyd etdiyimiz daha aydın, yığcam və ümumi xarakter daşısa da, özündə ən əsas məqamları əks etdirir: diplomatiyanın subyektlərini – dövlətləri, fəaliyyət məkanını – beynəlxalq münasibətlər sahəsi, vəzifəsini - xarici siyasi məsələləri və məqsədlərini həyata keçirmək üçün, icra mexanizmini - *üsullar və hərəkətlər məcmusunun* yardımı ilə.

Diplomatiyanın səərəncamında 3 vasitə var: inandırma, kompromis (qarşılıqlı güzəşt) və zorla təhdid.

Vasitələrə nəzər salsaq, diplomatiyanın hərbi yolu, hərbi gücün tətbiqini inkar etdiyini görürük. Yəni müasir dövrdə diplomatiyanı ehtiva edən üsullar və hərəkətlər məcmusuna hərbi üsulları və hərəkətləri daxil etmirlər.

Müharibənin baş verməsi diplomatiyanın məğlubiyyəti kimi qəbul edilir. Təsadüfi deyil ki, ABŞ və Rusiyanın beynəlxalq məsələlərdə məqsədlərinə hərbi gücün tətbiqi ilə nail olmalarına səy göstərmələri bir çoxları tərəfindən beynəlxalq münasibətlərdə böhran halı, diplomatiyanın əlacsızlığı kimi qiymətləndirilir. Məhz belə bir şəraitdə beynəlxalq təhlükəsizlik və əməkdaşlığa birbaşa cavabdeh olan və faktiki olaraq, beynəlxalq münasibətlərdə məsələlərin yalnız diplomatik yollarla həllinə başlıca təminatçı olan təşkilat - BMT-də kardinal dəyişikliyin vacibliyi, hətta başqa təşkilatların bu missiyanı öz üzərlərinə götürmələri ilə bağlı təkliflər hal-hazırda çox aktual səslənir.

«Siyasi realizm» məktəbinin banisi H.Morgentau diplomatiya elminin **dörd elementini** qeyd edir:

1. Diplomatiya real, yaxud potensial olaraq sərəncamında olan gücünü nəzərə alaraq öz məqsədlərini müəyyən etməlidir.

2. Diplomatiya digər dövlətlərin real, yaxud potensial olaraq sərəncamlarında olan güclərini nəzərə alaraq onların məqsədlərini qiymətləndirməlidir.

3. Diplomatiya bu müxtəlif məqsədlərin nə dərəcədə bir-birləri ilə uzlaşdığını müəyyən etməlidir.

4. Diplomatiya məqsədlərini reallaşdırmaq üçün bütün mümkün vasitələrdən istifadə etməlidir.

Sadələn elementlər diplomatik fəaliyyətdə dövlətlərin siyasi reallıqları nəzərə almalarına yönəlib. İstənilən hakimiyyət arzu və məqsədlərini real vəziyyətlə uzlaşdırmalı, daha konkret və praktiki hədəflər seçməyi bacarmalıdır. Beynəlxalq münasibətlər tarixində bu prinsiplərə əməl etməyən və öz ölkələrinin başına xeyli bəlalar gətirən hakimiyyətlərlə bağlı misallar çoxdur: Küveyti işğal edən və son nəticədə ölkəsini faciəyə gətirən İraqın keçmiş rəhbəri Səddam Hüseyn; eyni zamanda bir neçə qonşu dövlətə qarşı amansız müharibə aparan və son nəticədə dövlətinin parçalanmasına səbəbkar olan Yuqoslaviyanın eks-prezidenti

Slobodan Milošević və s.

Diplomatiyanın əsas vəzifələrinə aşağıdakılar aid edilir:

1) Dünya səhnəsində dövlətin maraqlarını təmsil və müdafiə etmək (ən ümdə vəzifə);

2) Dövlətin xarici siyasi-iqtisadi məqsədlərinə nail olmaq və bu məqsədlə:

a) danışıqlar aparmaq,

b) mövcud münasibətləri mühafizə etmək,

c) dövlətlərarası sazişləri bağlamaq,

d) beynəlxalq konfranslarda və təşkilatlarda iştirak etmək və s.

3) Münaqişələrin, mübahisəli məsələlərin sülh yolu ilə həlli və bu məqsədlə beynəlxalq təşkilatların yaradılmasında və fəaliyyətində iştirak etmək və s.

Dövlətin diplomatik fəaliyyəti bilavasitə hökumətin rəhbərliyi altında xarici işlər qurumu və onun xaricdəki orqanları – digər dövlətlərdəki diplomatik nümayəndəliklər, həmçinin nümayəndə heyətləri, müvəkkil və xüsusi agentlər vasitəsilə həyata keçirilir.

Etimadnamə – bir dövlət başçısının imzaladığı və digər dövlətin başçısına ünvanlandığı, həmin ölkəyə bu və ya digər şəxsi diplomatik nümayəndə qismində təyin edildiyi barədə məlumatlandıran məktubu.

Diplomatik nümayəndə geri çağrıldıqda sonuncu dövlət başçısına (yaxud xarici işlər nazirinə) **geri çağırılma sənədi** təqdim edir.

Sırf nəzəri cəhətdən dövlət başçısının etimadnaməni qəbul etməmək hüququ var. Lakin etimadnamənin təqdim edilməsi anına qədər səfir vəzifəsinə namizədlə bağlı bütün məqamlar gözdən keçirilir, razılaşdırılır və müasir praktika etimadnamənin qəbul edilməməsi hallarına demək olar ki, təsadüf edilmir. Etimadnamənin dövlət başçısı tərəfindən qəbulu mərasimi səfirin rəsmən fəaliyyətinə başlaması anı kimi qiymətləndirilir.

Misal 1

XX əsrin ortalarında Yuqoslaviyanın Xarici İşlər Nazirliyi holland səfirinin etimadnaməsinin dəyişməsinə tələb etmişdi. Yerli protokol xidməti Holland monarxının titulları arasında artıq Yuqoslaviya tərəfindən tanınmış üçüncü dövlətin adına (İndoneziya) rast gəlmişdi. Qısa müddət ərzində etimadnamənin yeni, dəyişilmiş versiyası tərtib edilmişdi.

Dövlətlər arasında diplomatik münasibətlərin qurulmasında ilk addım bu və ya digər dövlətin və ya onun hökumətinin digər dövlət tərəfindən tanınmasıdır. Bu tanınma iki formada mümkündür:

1) **De-fakto** – dövlətlə diplomatik əlaqələr qurmadan onun mövcudluğu faktını qəbul edərək işgüzar əlaqələrin qurulması;

2) **De-yure** – dövlətin beynəlxalq münasibətlərdəki bütün hüquq və imtiyazları ilə birgə tanınması, diplomatik əlaqələrin qurulması.

Separatizmin geniş yayıldığı və maraqlarından asılı olaraq, belə meyillərin bu və ya digər superdövlət tərəfindən dəstəkləndiyi şəraitdə beynəlxalq münasibətlərdə hər hansı bir ərazinin tanınma forması aktual bir məsələdir. Əslində söhbət de-fakto səviyyəsində tanınmadan deyil, de-fakto mövcud olan ərazilərin beynəlxalq münasibətlərin bərabərhüquqlu subyektinə çevrilməsi cəhdlərindən gedir. Hər hansı bir ərazinin (hakimiyyətin) bir, yaxud bir neçə dövlət tərəfindən de-yure tanınması belə son nəticənin əldə olunacağına dəlalət etmir. Son illər ərzində statusu qeyri-müəyyən olan ərazilərin artması da bir çox mütəxəssislər tərəfindən beynəlxalq münasibətlərin, beynəlxalq hüququn bir keçid mərhələsində olmasının daha bir sübutu kimi dəyərləndirilir.

Preambula – razılığa gələn tərəflərin və müqavilənin imzalanmasına səlahiyyətlanmış şəxslərin siyahısını və müqavilənin bağlanması üçün əsas rolunda çıxış edən motivləri özündə ehtiva edən beynəlxalq müqavilənin giriş hissəsi.

Misal 2

Bu günə gəlib çatan ən qədim diplomatik sənədin – Misir fironu II Ramzeslə Het çarı III Hattuşili arasında e.ə. 1286 (bəzi mənbələrdə digər tarixlər də göstərilir) ildə bağlanmış sülh müqaviləsinin (müqavilənin mətni BMT-nin Nyu-Yorkdakı baş qərargahının xollunda da əks olunub) preambulasından:

Misir fironu II Ramzes (e.ə. 1301-1234-cü illər)

«Hökmranlığının 21-ci ilində, Yuxarı və Aşağı Misirin çarı, Ra allahın oğlu, Amon-Ra, Ptax və Setin sevimlisi, əbədi həyat sahibi Ramzes Meriamonun yanına hettlərin səfirləri Teretsab və Ramos gələrək, firona, qoy o həmişə sağlam olsun, hettlərin çarı Hattuşilinin göndərdiyi gümüş

lövhəni gətirdilər və əbədi həyat bəxş edilmiş Ramzes-Meriamondan sülh dilədilər.

Qüdrətli Het hökmdarı Supiliumun nəvəsi, qüdrətli Mursilinin oğlu, hettlərin çarı qüdrətli Hattuşili gümüşdən lövhədə bu sülh və qardaşlıq müqaviləsini Misirin qüdrətli hökmdarı I Ramzesin nəvəsi, qüdrətli I Setinin oğlu, qüdrətli Misir hökmdarı II Ramzes üçün hazırladı ki, onlar arasında əbədi sülhü bərqərar etsin...»

Preliminari – gələcəkdə başqası ilə əvəz oluna biləcək ilkin razılıq.

Prolonqasiya – hər hansı bir müqavilənin qüvvədə qalması müddətinin uzadılması;

Paraflama – danışqda iştirak edən hər bir tərəfin

səlahiyyətli nümayəndələrinin inisialları ilə beynəlxalq müqavilənin mətninin razılaşdırıldığını göstərən ilkin imzalanma. Bu cür imzalanmaya müqavilənin yekun mətninin imzalanması hansısa səbəblərə görə başqa vaxta saxlandığı təqdirdə rast gəlinir. Sazişin rəsmi imzalanmasını ləngidən səbəblər aradan qaldırıldıqda, paraflanmış mətnin yekun imzalanması baş verir.

Anklav – dövlətin hər tərəfdən digər və ya başqa dövlətlərin əraziləri ilə əhatə olunmuş torpaq sahəsi. Dəniz sahili olduqda yarımanklav yaranır. Anklav mövcudluğu bir sıra hüquqi problemlər doğurur: anklava getməyi təmin etmə, anklavın məxsus olduğu dövlətin digər hissələri ilə əlaqəsinin yaradılması imkanı və s.

Restitusiya – beynəlxalq hüquqda məğlub dövlətin müharibə vaxtı qanunsuz olaraq işğal etdiyi ərazidən çıxardığı əmlakın geri qaytarılması;

Ekstradisiya – cinayətkarların vətəndaşları olduğu, yaxud ərazisində cinayət əməli törətdikləri dövlətə digər dövlət tərəfindən qaytarılması. Ekstradisiya dövlətin hüququdur, vəzifəsi deyil.

Hərbi baza – hər hansı bir ölkənin başqa ölkədə olan qoşunları, silahları, hərbi sursatı və onların yerləşdiyi ərazi. Bir qayda olaraq hərbi baza yerləşdikləri dövlətin yurisdiksiyasına tabe olmur. Hərbi bazalar güclü dövlətlərin bu və ya digər dövləti, yaxud regionu nəzarət altında saxlamaq məqsədilə yaradılır.

Status-kvo – müəyyən anda mövcud olmuş və ya mövcud olan faktiki və ya hüquqi vəziyyət. Status-kvonu bərpa etmək baş vermiş dəyişikliklərə qədər mövcud olmuş vəziyyətə qayıtmaq. Qeyd: Sülh sazişinin bağlanması zamanı tərəflər müharibə nəticəsində əldə etdiyi əraziləri qarşılıqlı surətdə geri qaytarmaq barədə razılığa gəlirlərsə, onlar «**status-kvo ante bellum**», yəni müharibədən əvvəl mövcud olmuş vəziyyəti bərpa edirlər.

Mövzu ilə bağlı suallar:

1. Keçdiklərinizə əsasən, «Diplom» sözünü necə açıqlaya bilərsiniz?

2. İnandırma, kompromis, zorla təhdid vasitələri ilə həll edilən beynəlxalq münaqişə və yaxud mübahisələri yada sala bilərsinizmi? Sizcə, bu üç vasitə arasında ən mütərəqqisi hansıdır? Bəs ən effektivsi?

3. Hal-hazırda Azərbaycan-Ermənistan münaqişəsinin həlli istiqamətində hansı vasitələrdən istifadə edilir? Hansını siz daha səmərəli hesab edirsiniz?

4. Azərbaycanla bağlı əvvəl sadəcə istək olan və sonra siyasi reallıqlarda mümkün olan məqsədləri göstərin. Fikrinizi sübut etməyə çalışın.

5. Misal № 1-də göstərilən hal müasir beynəlxalq münasibətlərdə mümkündürmü? Cavabınızı əsaslandırın.

6. Azərbaycanın de-fakto tanınması nə vaxt baş verib?

7. Statusu qeyri-müəyyən olan əraziləri qeyd edin. Onlar arasında fərqi göstərin. Birlikdə həmin ərazilərin, yaxud hakimiyyətlərin de-yure səviyyəsinə keçməsi perspektivlərini təhlil edin.

8. Prolonqasiyaya aid Azərbaycanla bağlı misal çəkmə bilərsinizmi?

9. Preliminari və paraflama arasında fərqi konkret nümunələr əsasında açıqlayın.

10. Hansı dövlətlərin anklav əraziləri var?

11. «Status-kvo» termini ilə bağlı Ermənistan və Azərbaycanın münaqişədə mövqe fərqlərini göstərin.

II FƏSİL

DİPLOMAT PEŞƏSİ VƏ ONA QARŞI SÜRÜLƏN TƏLƏBLƏR

Öz ölkəsi ilə başqa dövlət, yaxud dövlətlər arasında rəsmi əlaqələri həyata keçirən xarici işlər orqanının əməkdaşına diplomat deyilir.

Diplomatiyanın üsulları kimi, peşəkar diplomatlara olan tələblər də vaxt keçdikcə dəyişir. Belə ki, **Qədim Yunan** diplomatlarında ən vacib keyfiyyətləri kimi natiqlik istedadı, tamaşaçılar qarşısında çıxış etmək və «kütləni», «camaatı» inandırmaq qabiliyyətləri qiymətləndirilirdi.

Orta əsrlərdə ən mühüm və əhəmiyyət kəsb edən xəbərlərin mənbəyi cəmiyyətin yuxarı təbəqələri sayılırdı. Bu məlumatlar möhtəşəm və əzəmətli qəbullarda, ballarda, qonaqlıqlarda əldə oluna bilirdi. Ona görə o zamanlar kart oynamaq, gözəl rəqs etmək, söhbət aparmaq, incə zarafat etmək, sarayın sirlərini daha asan açan qadınların diqqətini cəlb etmək və xoşlarına gələ bilmək qabiliyyətlərinə malik olmaq lazım idi. Elə buna görə də diplomatın xarici görünüşünə böyük fikir verilirdi.

XI əsrdə Səlcuq dövlətində vəzir və şahzadələrin xocası olmuş məşhur siyasi-ictimai xadim Nizam əl-Mülk (1018-1092) «Siyasətnamə» əsərində yazırdı:

«Çox vacibdir ki, o, söhbətdə cəsarətli, yalnız çox danışmayan, çox səyahət edən, hər elmdən xəbərdar, yaddaşı güclü, ehtiyatkar, təmkinli və zahirən gözəl insan olsun».

Vaxt keçdikcə diplomatların əqli və əxlaqi keyfiyyətlərinə qarşı sürülən tələblər də dəyişirdi. Məsələn, orta əsrlərdə, Roma-katolik kilsəsinin beynəlxalq əlaqələrə çox böyük təsir göstərdiyi dövrdə, diplomatlar dinin tarixi, fəlsəfəsi, teologiyası bilməli idilər. **XVI əsrin Venesiya diplomatı Ottaviano Maco** diplomatların keyfiyyətləri barədə deyirdi: «O, nəinki yaxşı xristian, həm də alim-teoloq olmalıdır. O,

yaxşı fəlsəfəçi olub, Aristotel və Platonun əsərləri ilə tanış olmalıdır. Riyaziyyat, memarlıq, musiqi, fizika, vətəndaş və kilsə hüquqlarını yaxşı bilməlidir. O, nəinki latın, həm də yunan, ispan, fransız və türk dillərini bilməli, tarix, coğrafiya, hərbi elmlərdə dərin biliklərə malik olmalıdır; o, şairlərə qarşı laqeyd olmamalı və həmişə özü ilə Homerin əsərlərini daşımalıdır».

Diplomatlarda bilik, intriqa qurmaq bacarığı, hiyləgərlik, məqsədə çatmaq üçün hər şeydən (o cümlədən çirkin vasitələrə əl atmaq) istifadə etmək qabiliyyətləri qiymətləndirilirdi zamanın (orta əsrlər, 16-18 əsrlər) əxlaqi meyarlarını, qısa olaraq «**makiavellizm**» adlandırmaq olar.

Nikolo Makiavelli (1469-1527-ci illər) – *tanınmış İtaliya mütəfəkkir, yazıçı, siyasi xadim, bir müddət Florensiyada dövlət katibi vəzifəsində çalışmışdır.*

dönməmək, amma lazım olanda pislik, şər yoluna da qədəm basmağı bacarmaq vacibdir.»

Orta əsrlərin diplomatları bu prinsiplərə riayət edərək diplomat sənətini cəmiyyətin gözlərində nüfuzdan salmışdılar. **Öz «Diplomat» kitabında ingilis diplomatı O.Nikolson** yazır: «16-18-ci əsrlərin diplomatları çox vaxt onlara qarşı şübhələrin

Özünün «Hökmdar» əsərində XVI əsrin italyan diplomatı Nikolo Makiavelli belə söyləyir: «*Mübarizə 2 cür olur: birisi – qanun, o birisi isə – güc vasitəsilə. Birinci yol insanlara, ikinci yol isə heyvanlara xasdır, lakin çox vaxt birinci vasitə kifayət etmədiyi üçün ikinci üsula əl atmaq məcburiyyəti yaranır. İlanları tanımaq üçün tülkü olmaq lazımdır; qurdlarla hesablaşmaq üçün isə aslan olmaq gərəkdir. Xeyrixahlıq yolundan*

yaranağına əsas verirdilər; onlar saray adamlarına rüşvət verir, üsyan etməyə qızıqdırır və üsyanları maliyyələşdirir, ərazilərində yaşadıkları dövlətlərin daxili işlərinə zərərcəsinə qarışır, yalana əl atır, oğurluq, casusluq, xəbərçiliklə məşğul olurdular».

Harold Nikolson (1886-1968-ci illər) – ingilis diplomati, yazıçısı və publisisti, siyasi xadimi. 1909-1928-ci illər ərzində Madrid, İstanbul, Tehran, Berlin və Londonda müxtəlif diplomatik vəzifələrdə çalışmışdır. Sonrakı illərdə siyasi fəaliyyətlə məşğul olmuş, İngiltərə parlamentinin üzvü seçilmişdir.

Nikolson özü ideal diplomatın zəka, bilik və müşahidə qabiliyyətindən başqa aşağıdakı keyfiyyətlərə malik olmasını vacib hesab edirdi: dürüstlük, dəqiqlik, təmkinlik, aramlılıq, təvazökarlıq, loyallıq. Nikolson diplomat üçün ən böyük nöqsanın şöhrətpərəstlik olduğunu düşünürdü.

Misal 3

NÜMUNƏVİ DİPLOMAT

ABŞ-ın Rusiyadakı səfirləri arasında Uilyam Cozef Berne xüsusi yer tutur. 2005-ci ildə o, ilk dəfə Moskvaya gəldikdə, Amerika səfirliyinin diplomatik personalı yeni rəhbərin qarşılmasına xüsusi hazırlıq görmüşdü. Hazırlıq zamanı əvvəlki səfir, Aleksandr Vershounun mətbuat və ictimaiyyətin

diqqəti mərkəzində olmasını xoşladığını (hətta bu bəzən yerli hökumətin qıcıqlanmasına səbəb olurdusa belə) nəzərə alaraq, yeni səfirin gəlişini də təntənəli etmək fikrində idilər. Lakin Berne dərhal stilinin xələfinin stilindən kəskin şəkildə fərqləncəyini göstərdi. O billə-bilə televiziyada çox görsənməməyə, artıq diqqətdən yayınmağa çalışırdı. Rusiyanın regionlarına gəzintilər zamanı, Berne yerli məmurlarla deyil, tələbələr, gənclərlə daha çox görüşür və bu

zaman belə, telekameraların çox olmamasını xahiş edirdi. Bəzən, regionlardakı yerli hakimiyyətin canfəşanlığından qurtulmaq üçün, yeni səfir hətta səfirlik maşınının üzərindən Amerika bayrağını çıxartmağı xahiş edirdi. Sadə rusiyalılar heyranlıqla xatılayırdılar ki, ziyafətlərdə o özü birinci yaxınlaşıb salamlaşaraq özünü təqdim edirdi: «Salam, mən ABŞ-ın səfiri Bill Berneyəm». Əlbəttə, bu incəlik və sadəliyin arxasında pərdəarxasında çalışmağı xoşlayan, səs-küysüz qarşı tərəflə razılığa gələ bilən peşəkar danışıqlar mütəxəssisi gizlənirdi. Onun belə yumşaq xasiyyətinə baxmayaraq, səfirliyin əməkdaşları ondan od tək qorxurdular. Onun gülərlüzlüyü möhkəm, keçmiş basketbolçu əlsixması müşayiət olunurdu və

qarşındakının heç də göründüyü kimi sadə olmadığına işarə edirdi. Əgər o, əməkdaşına «tələsməyin» deyirdisə, sonuncu dərhal masa arxasından çıxmağın vacibliyini başa düşürdü.

Uilyam Berne Şimali Qafqazı – Nalçık və Vladıqafqazı ziyarət etmiş ilk ABŞ səfiri idi. Məhz onun dövründə uzun sürən çətin danışıqlardan sonra Rusiya nüvə yanacağıının ABŞ-a satılması haqqında Rusiya-Amerika sazişi imzalanmışdı. Təsədüfi deyil ki, 2008-ci ildə Uilyam Berne geri çağırılaraq ABŞ Dövlət katibinin siyasi məsələlər üzrə müavini təyin edildi, bu isə faktiki olaraq, Dövlət Departamentində dövlət katibindən sonra ikinci şəxs olmaq demək idi.

Müasir dövrdə diplomatlara qarşı sürülən tələblər.

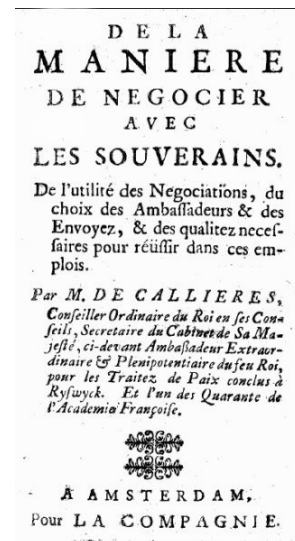
1. Zəka, savad

Bunlar diplomatın vacib keyfiyyətləri kimi həmişə qiymətləndirilib və qiymətləndirilir. Bunu həmişə həm Şərq, həm Qərbdə vurğulayırdılar.

Türk alimi və yazıçısı Yusif Balasaqunlu hökmdarlara məsləhət verirdi: «Yeni səfiri təyin edərkən tələsmə. Qoy o, zəkalı və savadlı olsun, yad ölkələrdə sənin işlərinde öz iştirakı ilə sənin adını ucaltsın. Qoy o kiminsə sözlərini dinlədikdə, onların arxasında nəyin gizləndiyini anlasın».

XVI-XVII əsrlərin fransız diplomatu Fransua Kalyer yazırdı: «Zəkası ilə fərqlənməyən insanın dövlətinin daxilində işləməsi daha təhlükəsiz olar, çünki bu halda onun buraxdığı səhvlər zərərləşdirilə bilər; Halbuki xaricdə buraxılan səhvlər çox vaxt bərpaedilməz olur».

Fransua de Kalyer (1645-1717) tanınmış Fransa diplomatu, kral XIV Lüdoviqin dövründə fəvqəladə və səlahiyyətli elçi rütbəsini almış, kralın katibi vəzifəsində çalışmışdı. Ömrünün son iyirmi ilini aktiv siyasətdən uzaqlaşaraq elmlə məşğul olmuş, Fransa Akademiyasının üzvü seçilmişdi. Diplomatiya ilə bağlı ilk kitab müəlliflərindən biridir. Onların arasında «Hökmdarlarla danışıqlar aparmağın üsulları haqqında» kitabı mütəxəssislər tərəfindən xüsusi olaraq qeyd edilir (kitabın

ilk çapdakı üz qabığı).

Məhz buna görə Qərb ölkələri ildən-ilə diplomatik xidmətə namizədlərin seçilməsinə daha çox həssaslıq və tələbkərliliklə yanaşır və onların yalnız biliklərinə yox, həm də düşünmək, problemləri həll etmək, hadisələri düzgün qiymətləndirmək, öz mövqelərini və nəzər-nöqtələrini savadlı və dürüst izah etmək qabiliyyətlərinə mühüm diqqət yetirirlər.

Diplomat nəinki ağıla, həmçinin ağılın müstəqilliyinə malik olmalıdır – yəni, sərbəst, qeyri-standart düşünə bilən, başqalarının görmədiyi yerdə həqiqəti tapmağı bacaran olmalıdır.

2. Dürüstlük

Qərb diplomatiyasında bunun tərəfdarı kimi ilk dəfə Fransua Kalyer çıxış etdi: «Yaxşı diplomat öz hərəkətlərinin müvəffəqiyyətini yalan vədlər və xəyanət üzərində qurmalıdır. Hər vaxt ən yaxşı siyasət dürüstlük olub, yalan isə həmişə özündən sonra bir «zəhər damcısı» qoyub gedir».

Diplomatiyanın vasitələri olan inandırma və güzəşt o zaman effektiv ola bilər ki, insanlar sizin vədlər və sübutlarınıza inanırlar. Bu heç də o demək deyil ki, diplomat bildiyi hər şeyi danışmalıdır. O, həqiqəti, yalnız həqiqəti söyləməlidir, lakin bütün həqiqəti açmamalıdır. Lazım gəldikdə o, min cür üsullarla cavab verməkdən boyun qaçıra bilər. Yalan nəinki diplomatu və onun fəaliyyətini, həm də onun təmsil etdiyi dövləti də nüfuzdan salır.

Misal 4

Kiçik Corc Buş və Toni Bleyrin İraq dosyesi

Beynəlxalq münasibətlərdə XXI əsrin başlanğıcının ən

böyük yalanlarından biri kimi, şübhəsiz ABŞ prezidenti Kiçik Corc Buş və Böyük Britaniyanın baş naziri Toni Bleyerin 2003-cü ildə İraqda müharibəyə başlamaq üçün Səddam Hüseynin kütləvi qırğın silahına malik olub və tez bir vaxtda onu tətbiq etməsi təhlükəsi barədə təqdim etdikləri kəşfiyyat məlumatlarını qeyd etmək olar. BMT tərəfindən razılıq almadan müharibəyə başlayan siyasi liderlər

dünya nizamının əsas, fundamental prinsiplərindən olan – dövlətlərin suverenliyinə hörmət və daxili işlərinə qarşımamaq müddəaları pozmalarını xeyirxah bir amalla əsaslandırmağa çalışdılar: öz seçicilərini və dünya ictimaiyyətini Səddam Hüseynin dünya üçün təhlükə törədə biləcək silah növlərinə malik olduğu və onları tezliklə tətbiq etməyə hazır olduğuna inandırmağa çalışdılar. Və həmişə olduğu kimi, bir yalanı əsaslandırmaq üçün zəncirvari olaraq digər yalan məlumatları da söyləməyə məcbur oldular ki, onların heç biri sonradan təsdiqlənmədi:

- 1) İraq hakimiyyətinin 11 sentyabr hadisələrinə görə cavabdeh olması və «Əl-Qaidə» təşkilatı ilə əməkdaşlığı;*
- 2) İraq hakimiyyətinin xaricdən uran və nüvə silahının hazırlanması üçün digər avadanlıqları əldə etməyə çalışır;*
- 3) İraq hələ 90-cı illərdən kimyəvi və bakterioloji silaha malikdir ;*
- 4) İraq hakimiyyəti BMT-nin müfəttişlərinə fəaliyyət-*

lərində mane olub və məhz buna görə BMT-nin İraqdakı əvvəlki təftişləri uğursuzluqla sonunclanıb;

5) İraq öz kütləvi qırğın silahlarını 45 dəqiqə ərzində tətbiq etmək iqtidarındadır və s.

Baxmayaraq ki, hər iki dövlət xadiminin ictimaiyyəti

sakitləşdirmək üçün yaratdıqları tədqiqat komissiyaları hökumətlərinin fəaliyyətlərinə bəraət qazandırdılar. Bu nə yerli, nə də beynəlxalq ictimaiyyəti razı saldı. Günbəgün aşkarlanan yeni faktlar, silah üzrə ekspert Devid Kellinin intiharı, siyasətçilərin bütün günahları kəşfiyyatçıların üzərinə qoymaq cəhdləri Kiçik Corc Buş və Toni Bleyerin nüfuzlarının rüsvayçı həddə düşməsinə səbəb oldu. Nəticədə Toni Bleyer vaxtından əvvəl 2007-ci ildə istefaya getməyə məcbur oldu, ABŞ-da prezident seçkilərində

respublikaçılar məğlub olaraq hakimiyyəti demokratlara təhvil verməyə məcbur oldular. Lakin bu yalanın acı fəsadları yalnız qeyd olunan liderlərin və onların təmsil etdikləri siyasi qüvvələrin nüfuzdan düşməsi ilə bitmir. ABŞ və Böyük Britaniyanın beynəlxalq imicinə vurulan zərbə hələ də öz təsirini göstərməkdədir, beynəlxalq hüququn təməl prinsiplərinin pozulması yeni münaqişə ocaqlarının yaranması ehtimalını, dondurulmuş münaqişələri mövcud olan regionlarda isə gərginliyi xeyli artırıb. İraqda artıq neçə ildir davam edən və sonu görünməyən müharibə, ümumən regionda kəskinləşən etno-konfessional münasibətlər beynəlxalq münasibətlərdə etimad mühitinin necə vacib, vacib olduğu qədər də zərif olduğunu göstərir və siyasi xadimlərin, diplomatların dürüstlük prinsipinə əməl etmələrinin zəruriyyətini bir daha sübut edirlər.

3. Loyallıq

Loyallıq – öz dövlətinə və dövlət başçısının yaratdığı siyasət yoluna sadıq olmaq, öz rəhbərliyinə məlumatları tamamilə obyektiv şəkildə çatdırmaq deməkdir.

Diplomatlar bu prinsipi aşağıdakı hallarda pozurlar:

- Rəhbərliyin gözlərində yaxşı görünmək, yaxud ərazisində işlədikləri dövlətlərin rəsmi dairələrinin narazılığına səbəb olmamaq məqsədilə rəhbərliklərinə düzgün, dürüst məlumatı yox, rəhbərlik eşitmək istədiyi xəbərləri çatdırarkən.

Misal 5

Sovet İttifaqına faşist Almaniyaşının hücumuna on gün qalmış Böyük Britaniyanın xarici işlər nazirinin müavini Kadoqan SSRİ-nin Londondakı səfiri İ.M. Mayskini görüşə dəvət edərək öz hökumətinin tapşırığını icra etdiyini və əlindəki məxfi sənədlərdən açıqlayacaqlarını səfirin qeyd etməsini, sonra Moskvaya çatdırmasını istədi. Onun dedikləri SSRİ-nin sərhədində nə qədər alman qoşunlarının toplanması, bəzi yerlərdə yerli əhəlinin köçürülməsi ilə bağlı idi. Kadoqan xüsusi olaraq vurğuladı ki, Böyük Britaniyanın baş naziri şəxsən xahiş edib ki, bu məlumatlar tezliklə sovet hökumətinə çatdırılsın.

Sovet hökumətinin və Stalinin Almaniyanın hücumu ilə bağlı məlumatlara mənfi münasibətdən xəbərdar olan səfir öz xatirələrində işlətdiyi ifadəyə görə «fikrində məlumatlarla bağlı xeyli güzəşt, azaltma» etdiyini qeyd edir. Məlumatı öz düşüncəsinə görə düzəlişlər edən səfir faktiki olaraq hökumətinə yanlış məlumat vermiş oldu, yəni həqiqəti deyil, Stalinin eşitmək istədiyini çatdırdı.

Diplomatların bu kimi hərəkətləri yolverilməzdir. Əgər o, öz rəhbərliyinin siyasi xətti ilə razılaşmırsa, onun seçimi var: tabe olmaq, yaxud istefa vermək.

Misal 6

Qraf fon der Şulenburg: diplomatik dosye

Kökləri 12-ci əsrin səlibçilərinə gedib çıxan Fridrix Verner, qraf fon Şulenburg nümünəvi diplomatik karyera başlanğıcına malik idi. Əvvəl XİN mərkəzi aparatında çalışdı, sonra isə vitse-konsul qismində fəaliyyət göstərdi. Barselona, Praqa, Neapol və Varşavada bu vəzifəni icra etdikdən sonra 1911-ci ildə Tiflisə konsul təyin edildi.

Birinci Dünya müharibəsində döyüşçü qismində iştirak edən qraf Şulenburg tezliklə yenidən diplomatik səhnəyə qayıtdılar. Ərzurum, Beyrut və Dəməşqdə konsul

vəzifəsində çalışdıqdan sonra o, 1918-ci ildə alman nümayəndə heyətinin tərkibində Cənubi Qafqaza dönmüşdü.

Burada o, gürcü nümayəndələrə Rusiyanın tərkibindən çıxmaqla bağlı sənədin, həmçinin əməkdaşlıq barədə gürcü-alman müqaviləsinin mətnlərinin tərtib edilməsində iştirak etmiş və faktiki olaraq, Gürcüstan müstəqilliyinin xaç atası rolunu ifa etmişdi. Onun fəaliyyətindən razı olan Almaniya hökuməti onu səfir rütbəsinə yüksəltdi və qraf Şulenburg 1922-1931-ci illərdə Tehranda, 1931-1934-cü illərdə isə Buxarestdə səfir qismində çalışmışdı.

Alman faşistlərinə loyallıq nümayiş etdirən qraf Şulenburg mühüm vəzifəyə – SSRİ-yə səfir təyin edilir. Dəmir kansler Otto fon Bismarkın iki cəbhədə döyüşməyin Almaniya üçün fəlakət olması ilə bağlı «vəsiyyətini» rəhbər tutan diplomat SSRİ və Almaniyanın yaxınlaşması üçün əlindən gələni etdi. İlkin mərhələdə bu fəaliyyətdən razı olan Hitler sonralar Şulenburgdan Sovet hökumətinin, xüsusən də Stalinin sayıqlığını yatırtmaq üçün istifadə etmişdi. Rəhbərinin onu aldatdığını dərk

edən qraf fon Şulenburg 1941-ci ilin may ayında diplomat etikasını pozaraq və hökumətinə xəyanət edərək Sovet hökumətini Almaniyanın hücum planı ilə bağlı xəbərdar etdi.

Müharibə başladıqdan sonra Almaniya XİN mərkəzi aparıtında çalışarkən belə o, dəfələrlə rəhbərliyə sovetlər ölkəsi ilə separat danışıqlara başlamağı təklif etmişdi. Lakin hər dəfə rişxənd gülüşlərə rast gəlirdi. Nəticədə o, Hitlerə qarşı sui-qəsd planını hazırlayan qrupa daxil olur. 1944-cü ildə uğursuz cəhd-dən sonra o, digər sui-qəsdçilər kimi, ölümə məhkum olunaraq edam edilmişdi.

Qeyd edək ki, diplomatik loyallıq dedikdə, həmçinin dövlətlərarası münasibətlərdə bir dövlətin tanıdığı, əməkdaşlıq etdiyi digər dövlətin hakimiyyətinin bəzi daxili və xarici addımlarını bəyənmediyi halda belə, ümumən yürütdüyü siyasətə, hökumətinə hörmət və ehtiramla yanaşmaq başa düşülür. Qarşılıqlı əməkdaşlığa ziyan vurmamaq məqsədilə hər hansı bir məsələ ilə bağlı müəyyən tənqidi fikirlər əksər hallarda birbaşa ali dövlət məmurları, dövlət səviyyəsində deyil, digər kanallar vasitəsilə söylənilir, ya da çox yumşaq şəkildə dilə gətirilir.

4. Diplomatik dilə malik olmaq qabiliyyəti

Diplomat vaxtının mühüm hissəsini yazı masası arxasında – öz hökuməti və XİN ilə, həmçinin fəaliyyət göstərdiyi ölkənin rəhbərliyi və XİN yazışma üçün nəzərdə tutulmuş sənədləri tərtib edərək – keçirir.

Daxili xidmət sənədlərinə – yəni öz hökuməti və XİN ilə məktublaşma üçün nəzərdə tutulmuş sənədlərə (siyasi məktublar, şifrə edilmiş teleqramlar, müxtəlif növ arayışlar, xasiyyətnamələr, təkliflər, müxtəlif söhbətlərin yazıları, saziş və müqavilələrin layihələri və s.) birmənalılıq, aydınlıq, lakoniklik xasdır.

Xarici yazışma sənədlərinə – yəni fəaliyyət göstərdiyi ölkənin rəhbərliyi və XİN ilə nəzərdə tutulmuş sənədlər üçün isə (notalar, ərizələr, memorandumlar, məktublar və s.)

ehtiyatlıq, nəzakətlik, təmkinlik, spesifik termin və ifadələrin biliyi, ərazisində işlədiyi ölkənin adətlərinin, qaydalarının biliyi çox vacibdir. Diplomatik məktublaşmanın hər iki üslubunu bilmək və daha emosional, uzunçu curnalistika dilinə, yaxud daha azad, təsvirli dil kimi tanınan ədəbiyyat üslubuna uymamaq şərti ilə – hər ikisindən də istifadə etmək – diplomat üçün önəmli keyfiyyətlərdən biridir.

Xüsusi biliklər

1) Öyrənilməsi mümkündür:

a) Öz ölkəsi haqqında biliklər (coğrafiya, tarix, mədəniyyət, siyasi quruluş, iqtisadi inkişafı və problemləri və s.).

b) Digər ölkələr, xüsusən çalışacağı dövlət haqqında biliklər.

c) Beynəlxalq təşkilatlar, onların işləmə qaydası və mexanizmləri haqqında biliklər.

d) Beynəlxalq hüquq sahəsində biliklər (diplomatin fəaliyyətinin böyük hissəsi sənədlərlə işlə bağlıdır, buna görə o, onların beynəlxalq hüquq normalarına müvafiq şəkildə tərtib etməyi bacarmalıdır).

e) Maliyyə və beynəlxalq ticarət sahəsində biliklər.

f) Mükəmməl səviyyədə xarici dilləri bilmək (iki və daha çox).

ə) Kütləvi İnformasiya vasitələri, onların işləmə sistemi haqqında biliklər (diplomata daima KİV nümayəndələri ilə təmasdadır: konfranslar, mətbuat konfransları, televiziya çıxışlar, bəyanatlar və s.).

t) Beynəlxalq protokol və etiket sahəsində biliklər.

g) Yüksək intellektual keyfiyyətlər.

2) Peşəkar vərdişlər – bunlara yiyələnməyə çalışmaq lazımdır

a) Gündəlik diplomatiyada danışıqlar aparmaq vərdişi (hətta sadə bir vətəndaşla söhbət edərkən belə diplomat öz ölkəsinin təmsilçisi olduğunu unutmamalı və istənilən ünsiyyət zamanı diplomatik olmalıdır).

b) Müşahidə, təhlil etmə və məruzə hazırlamaq vərdişi (bu vərdişə oturaq, eyni fəaliyyətdən bezməyən, bir məsələ üzərində öz diqqətini cəmləşdirməyi bacaran şəxslər daha tez yiyələnirlər).

c) Təmsilçilik - üzdə olmaq vərdişi (kütlə qarşısında çıxış etmək, öz fikrini aydın izah etmək və çatdırmaq vərdişi).

d) İdarəetmə və təşkilati vərdişlər.

e) Kommunikativ vərdiş (diplomat nə ifrat söhbətçil – həmsöhbətini bezdirməmək üçün, nə də ünsiyyətdən qaçan, qaraqabaq olmalıdır. Əhəlinin müxtəlif təbəqələri ilə ünsiyyət üçün lazımı sözləri tapmağı bacarmalıdır. Söz ehtiyatı və bu ehtiyatdan səmərəli şəkildə istifadə etmək – diplomat üçün ən mühüm keyfiyyətlərdən biridir).

3) Şəxsi keyfiyyətlər (bəzilərini mənimsəmək mümkün olsa da, əksəriyyəti insanın təbiətində olmalıdır)

a) Müstəqil düşüncə (şablon əsasında hərəkət edən və lazım gəldikdə, sərbəst düşünüb qərar verməyi bacarmayan şəxs diplomat kimi çalışa bilməz).

b) Mehribanlıq, insanları cəlb etmə bacarığı (xoşünsiyyətli, anlayışlı, həyatsevər, nəzakətli).

c) İntellektual maraqlılıq, yeni nəşə öyrənmək həvəsi (əldə etdiyi ilə kifayətlənməyən insan).

d) Liderlik keyfiyyətləri (insanları arxasınca aparmaq bacarığı, digər insanları düzgün qiymətləndirmək üçün psixoloq olmaq).

e) Təmizkarlıq (fiziki – geyim və s.) və mənəvi – işgüzar dürüstlük, prinsipiallıq və s.).

Bir qayda olaraq, peşəkar diplomata qarşı olan tələblərlə tanış olan tələbələr «Bunların hamısına malik olan insanlar varmı?» sualını verirlər. Bu suala cavab olaraq bir neçə məqamı qeyd etmək lazımdır:

1. Təbii ki, sadalananların hamısına malik olan diplomatlar çox deyil. Lakin əsl peşəkar, yüksək səviyyəli mütəxəssis olmaq istəyən bu istiqamətdə daima öz üzərində

çalışmalıdır. 200-ə yaxın dövlətin təmsilçiləri olan diplomatlar «ordusu» içərisində məhz bu cür düşüncə, həyat tərzinə malik olanlar tarixdə qalır, beynəlxalq münasibətlər tarixinə öz adlarını qızıl hərflərlə yazırlar.

Misal 7

Şarl-Moris de Taleyran-Periqor (1754-1838): Diplomatik portret

Fransız siyasətçisi və diplomatu, Fransanın 45, 47, 52 və 55-ci xarici işlər naziri, Fransanın ilk Baş naziri Taleyran ilk təhsilini dini seminariyada almış, sonra məşhur Sorbonna Universitetini teologiya sahəsi üzrə bitirmişdi. Öncə kral sarayı yanında Fransa kilsəsinin baş agentti, sonra yepiskop vəzifəsini daşıyır.

1789-cu ildə o ruhanilər düşərgəsindən Baş Şatlara millət vəkili, sonra Milli Assambleyanın Konstitusiyə Komitəsinə daxil edilir. Taleyran İnsan haqları Bəyannaməsinin yazılmasında iştirak edir, kilsənin milliləşdirilməsini nəzərdə tutan qanun layihəsini irəli sürür. Fransada kütləvi terror zamanı İngiltərəyə qaçır, sonra bir müddət ABŞ-da yaşayır.

9 termidor və Robespierin devrilməsindən sonra Taleyran Fransaya dönür, 1797-ci ildə xarici işlər naziri təyin olunur və Napoleon Bonaparta çevriliş etməkdə yardımçı olur. XIX əsrin əvvəllərinin Avropa diplomatiyasının bütün mühüm hadisələrində bu və ya digər şəkildə Taleyranın rolu inkaredilməzdir. Napoleonun məğlubiyyətini əvvəlcədən hiss edən mahir intriqa ustası Taleyran onun düşmənlərinin tərəfinə keçir və Napoleon məğlub olduqdan sonra Fransa müvəqqəti hökumətinin başçısı vəzifəsinə

keçməyə nail olur. Burbonlar sülaləsinin hakimiyyətinə dönməsinə yardımçı olan Taleyran yenidən xarici işlər naziri vəzifəsini icra etməyə başlayır və bu qismdə 1815-ci ilin Vyana konqresində məğlub Fransa üçün inanılmaz güzəştlər əldə edə bilir, Fransanın parçalanmasının qarşısını alır və Fransaya qarşı yönəlmiş hərbi koalisiyanın dağılmasına nail olur. Sonrakı dövrdən diplomatiyadan uzaqlaşdırılmış Taleyran Fransanın daxili siyasi fəaliyyətində aktivlik nümayiş etdirir. 1830-cu ildə o, Fransanın İngiltərədə səfiri təyin olunur. 4 illik fəaliyyəti nəticəsində Taleyran Belçikanın Hollandiyadan ayrılmasında iştirak edir, böyük miqdarda pul mükafatı əvəzinə Antverpen şəhərinin Belçikaya aid edilməsinə yardımçı olur.

Müasirləri Taleyranın mənəvi keyfiyyətlərini çox aşağı qiymətləndirdikləri (hətta onların Taleyrandan olmadığını söyləyənlər də var idi) halda, onun iti ağı, dünyagörüşü, danışıqlar aparmaq bacarığı, yumor hissi, zamanın tələbini duymaq, psixoloq məharəti barədə danışanda, «dahi», «mahir» kimi epitetlərdən istifadə etməkdən çəkinmirdilər. İstənilən cəmiyyətdə, istənilən adamla, istənilən mövzuda söhbət etməyi bacaran, ona nifrət edənləri belə onsuz ölkəni idarə edə bilməyəcəklərinə inandırmağa nail olan Taleyran dünyagörüşü, siyasi fəlsəfə və digər bilik sahələrində nəhəng intellektual bazaya malik olması ilə, diskussiya aparmaq, ən çıxılmaz vəziyyətlərdə belə ümumqəbul edilmiş diplomatik protokol və etiket normalarını pozmadan çıxış yolu tapmaq məharəti ilə indi də diplomatik sahədə çalışan, çalışmaq əzmində olanlar üçün örnək rolunu oynaya bilər.

2. Sözsüz ki, «xüsusi biliklər» bölməsində göstərilənləri birdən-birə mənimsəmək mümkün deyil. Bu beynəlxalq münasibətlərlə bağlı ixtisaslarda oxuyan və çalışanların can atmalı olduğu bir səviyyə olmalıdır. Digər tərəfdən, qeyd olunan tələblər arasında elələri də var ki, əslində onların əldə edilməsinə ilk cəhdlər kiçik yaş dövründən başlanmalıdır. Çünki onlar yalnız diplomat üçün deyil, istənilən mütərəqqi, mədəni insanın cizgiləridir: geniş dünyagörüşü, intellektual maraqlılıq,

müşahidə və təhlil etmək bacarığı, kommunikativ vərdiş, fiziki və mənəvi təmizkarlıq və s.

3. Qeyd edək ki, bu tələblər özləri də son deyil. Zaman keçdikcə, cəmiyyətin inkişafı ilə tələblər də yenidən ələnir, yeni bilik sahələri, vərdişlər, keyfiyyətlər əlavə olunur. Bu mənada tələbələr bir çox sahələrdə olduğu kimi, diplomatik fəaliyyətdə də son məqsədin olmadığını, daima irəli getməyin, zamanın nəbzini tutmağın, daima öyrənməyə, bilik sahəsini, dünya-görüşünü genişləndirməyin vacibliyini dərk etməlidirlər.

Mövzu ilə bağlı suallar:

1. Qədim dövrdə diplomatlarda qiymətləndirilən və indi də öz aktuallığını itirməmiş keyfiyyətlər hansılardır?

2. XX-XXI əsrlərin hansı siyasi xadiminin fəaliyyətini «makiavellizm» adlandırırdınız? Cavabınızı əsaslandırın.

3. Yalan söyləyərək öz ölkəsinin nüfuzunu aşağı salmış diplomat və ya siyasi xadimin adı çəkə bilərsinizmi? Sizcə, qeyd etdiyiniz şəxs yalan söyləmədən siyasətini istədiyi istiqamətdə yürüdə bilərdimi?

4. Hökumətin xətti ilə razılaşmayaraq vəzifəsindən istefa edən diplomat misalı gətirin.

5. Qraf fon Şulenburqun fəaliyyətini necə qiymətləndirirsiniz?

6. Dövlətlərarası münasibətlərdə diplomatik loyallıq nümunələrini gətirin. Sizcə, müasir dövrdə diplomatik loyallığın pozulması amili kimi hansı məsələlərlə bağlı fikir ayrılıqları çıxış edə bilər?

7. «Xüsusi biliklər»in birinci hissəsində qeyd edilən bilik sahələrinin hansı barədə sizin artıq müəyyən təsəvvürünüz var? Biliklərinizi 10 ballıq sistemlə necə qiymətləndirərsiniz?

8. Sadalanan peşəkar vərdişlərin hansına malik olduğunuzu düşünürsünüz? Sizin fikrinizcə, sizdə bu vərdişin formalaşmasında hansı amillər rol oynayıb?

9. Qeyd olunan şəxsi keyfiyyətlərdən hansılarına malik deyilsiniz? Xasiyyətinizdə bunu qüsurla hesab edərək öz üzərinizdə çalışmağa cəhd göstərmisinizmi?

10. Taleyran müasir diplomat qarşısında qoyulan tələblərin hansılarına malik deyildi?

III FƏSİL

DİPLOMATİK İMTİYAZLAR VƏ TOXUNULMAZLIQLAR

İmtiyaz – müstəsna hüquq, üstünlük deməkdir.

Toxunulmazlıq – cəmiyyətdə xüsusi yer tutan insanlara verilən ümumi qanunlara tabe olmamağın müstəsna haqqıdır.

Diplomatik toxunulmazlıq – xarici dövlətlərin diplomatik əməkdaşlarına verilən haqlar və imtiyazlar məcmusudur.

1.1. Diplomatik nümayəndəliyin imtiyaz və toxunulmazlıqları:

1) Səfirlik binalarının və onlara bitişik olan ərazilərin toxunulmazlığı. Xarici səfirlik və onun tutduğu ərazi (misal üçün, təyyarə) səfirliyi qərib ölkədə təmsil edən dövlətə məxsusdur. Bu əraziyə səfirlik nümayəndəsinin icazəsi olmadan daxil olmaq (axtarış aparmaq) qadağandır.

Əks təqdirdə səfirlik atəş açə bilər.

Misal 8

Dünən: 1808-ci ildə Seviliya ali xuntasının Londonda diplomatik nümayəndəsi admiral Apodakanın nökrəri missiyanın binasında cinayətdə ittiham olunaraq həbs edilmişdi. Apodaka bəyan etdi ki, o, nökrərinin məhkəmə qarşısında cavab verməyinə və günahı olduğu təqdirdə, cəzalanmasına qarşı deyil. Lakin diplomat olaraq diplomatik imtiyazının pozulmasına, yəni diplomatik nümayəndədən icazə almadan missiyanın binasına daxil olunmasına qarşı etirazını bildirir. Bir müddət sonra Apodakanın nökrəri buraxılır, onun özünə isə rəsmi üzrxahlıqlar edilir.

Bu gün: 2003-cü ilin 19 və 22 avqust tarixlərində ABŞ-ın Aşqabaddakı səfirliyi Türkmənistanın XİN türkmən hökumətinin addımları ilə bağlı qəti etirazı əks olunmuş iki diplomatik

nota göndərmişdi. Buna səbəb «Türkmənistan hökumətinin ABŞ-ın ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə şöbəsini Aşqabadda yerləşən Dünya Ticarət Mərkəzindəki qərargahından zorla çıxartmaq cəhdləri» olmuşdur. Amerika diplomatları «diplomatik nümayəndəliyin yerləşdiyi binalar, ərazilər toxunulmazdır» müddəası təsbit olunmuş diplomatik əlaqələr haqqında Vyana konvensiyasına istinad edirdilər.

2) Yazılar, sənədlər və arxivlərin toxunulmazlığı.

3) Əlaqə və ünsiyyət vasitələrinin azadlığı və toxunulmazlığı: (bir dövlətin müxtəlif ölkələrdəki nümayəndələri arasında, yaxud nümayəndənin öz dövləti ilə saxladığı əlaqə nəzərdə tutulur). Səfirliyin əməkdaşları öz həmvətənləri və başqa ölkələrin nümayəndələri ilə həm açıq mətnlə, həm şifrələrlə əlaqə saxlaya bilərlər. Şifrə edilməmiş məlumatları çatdırmağa qadağa qoymağa heç kəsin haqqı yoxdur.

4) Diplomatın poçt nə gömrükdə, nə də istənilən başqa bir yerdə yoxlanılmır.

5) Vergi ödənişindən azad edilmə.

6) Gömrük rüsumlarından azad edilmə və import (idخال) etmək hüququ.

Misal 9

Səfirlik və daxili siyasi proseslər: Azərbaycan nümunəsi.

2003-cü ildə oktyabr ayında Bakıda baş verən məlum hadisələr zamanı «Yeni Müsavat» qəzetinin baş redaktoru Rauf Arifoğlu və Cümə məscidinin axundu İlqar İbrahimov Norveç səfirliyinə müraciət edərək həyatlarına real təhlükənin olduğunu bildirmişlər. Norveç səfirliyi onlara 18,21 oktyabr tarixlərində səfirlikdə «səfirin qonaqları» qismində qalmaqalarına icazə verdi.

Səfir Gil vurğuladı ki, o, bu addımı, Norveç XİN ilə məsləhətləşəndən sonra və bilavasitə öz hökumətinin təlimatlarına əməl edərək atdı. Eyni zamanda Azərbaycan XİN-ə

məlumat çatdırılmışdır. Həm iqtidar, həm müxalifət tərəfin-dən diplomatiyadan uzaq olan adamların emosional çıxışla-rına baxmayaraq, diplomatlar məsələni qanunlar çərçivəsində həll etdilər. Azərbaycan xarici işlər nazirinin müavini və Nor-veç səfirliyinin danışıqları nəticəsində səfirlikdəki «qonaqlar» diplomatik nümayəndəliyin ərazisini tərk etdilər və onlara qarşı sırf qanunlar çərçivəsində tədbirlər görüldü ki, bunu Norveç səfiri Gil də təsdiqlədi.

Nəticə: Diplomatik nümayəndəlik bu cür addımlar atmaq, hətta siyasi sığınacaq vermək haqqına malikdir. Lakin istənilən halda səfirlik bunun iki ölkə arasında münasibətlərə təsirini, müdafiə etdiyi şəxslərin, prinsiplərin əhəmiyyətliyini dövlətlərarası münasibətlərə xələl gətirmək riski ilə müqayisə edir. Öz növbəsində, yerli hakimiyyət orqanları da bu məsələləri götür-qoy edir. Nəticə etibarilə, Norveç səfirliyi Azərbaycan hakimiyyəti ilə münasibətləri dəyərli hesab edərək Rauf Arifoğlu və İlqar İbrahimov ilə bağlı «siyasi sığınacaq» yox, «səfirin qonaqları» ifadəsindən istifadə etdi. Azərbaycan hökuməti də bəzi millət vəkillərinin «Norveç səfirini persona non-grata elan edək» kimi emosional çıxış-larına uymayaraq adı çəkilən iki şəxsin Norveçlə münasibətləri pozmaq qədər dəyərli olmadıqlarını düşünərək məsələni diplomatik müstəvidə həll etdi.

Şəxsi imtiyazlar və toxunulmazlıqların formaları:

1) Diplomatik işçilərin və onların ailə üzvlərinin (əgər onlar təmsil olunan dövlətin vətəndaşlarıdırlarsa) istifadə etdikləri imtiyazlar və toxunulmazlıqların tam forması.

2) Səfirliyin texniki və inzibati heyəti, diplomatik ailə üzvləri (əgər onlar diplomatın yerləşdiyi dövlətin vətəndaş-larıdırlarsa, yaxud əgər onlar diplomatın təmsil etdiyi dövlə-tin vətəndaşları deyillərsə) və ailə üzvlərinin şəxsi qulluq-çuları üçün nəzərdə tutulmuş imtiyazlar və toxunulmazlığın məhdudlaşdırılmış forması.

Misal 10

Diplomatik praktikada bu kateqoriya və xüsusən şəxsi qulluqçularla bağlı diplomatların sui-istifadə cəhdləri məlum-dur. Məsələn, bir halda diplomat bir şəxsi bağbanı olduğu üçün cinayət məsuliyyətindən azad etməyə cəhd göstərmişdi, halbuki həmin diplomatın qərargahında ümumiyyətlə, bağ yox idi. Başqa bir halda məhkəmədə cavabdeh olan bir müsəlman Mərakeş səfirinin şəxsi keşişi olduğunu iddia edirdi və s.

3. Toxunulmazlıqların qüvvədə qalması müddəti:

Diplomatın ölkəyə daxilolma anından, yaxud Xarici İşlər Nazirliyi diplomatın gəlişi haqqında xəbərdarlıq etdiyi andan toxunulmazlıq qüvvəyə minir və diplomatın səlahiyyət-lərinin müddəti başa çatdıqda onlar qüvvədən düşür. Diplomatin səlahiyyət müddətinin bitməsi onun başqa ölkəyə köçürülməsi, onun öz ölkəsi tərəfindən geri çağırılması, yaxud diplomatın onu qəbul edən dövlət «non-grata» - «arzuedilməz» şəxs elan edilməsi ilə bağlı ola bilər.

Tam (bütöv) imtiyazlar və toxunulmazlıqlar

1. Diplomati qəbul edən dövlətin qanunlarına uyğun olaraq onun şəxsi toxunulmazlığı və müdafiəsi.

2. Cinayət məsuliyyətində toxunulmazlıq (diplomat öz dövlətinin qanunlarına tabe olur; ən xoşagəlməz halda diplomati qəbul edən ölkə onu yalnız ərazisindən çıxartdıra bilər).

Misal 11

1915-ci ildə Türkiyədə xalqın etiraz dalğası gücləndiyi vaxt, İstanbuldakı yunan dəniz attaşesi türk polis agent-i tərəfindən ictimaiyyətin gözü qarşısında təhqir edilmişdir. Bununla bağlı türk polisinin prefekti diplomatdan şəxsən üzr istəmiş, təhqir edən polis agent-i dərhal işindən azad edilərək cəzalandırılmışdır, türk hökuməti isə məsələ ilə bağlı gördüyü işlər barədə yunan hökumətini məlumatlandıraraq beynəlxalq konfliktin qarşısını almışdı.

3. Mülki və inzibati məsuliyyətdə toxunulmazlıq.

4. Məktublaşmanın toxunulmazlığı.

5. Əmlakın toxunulmazlığı.

6. İctimai vəzifələrdən, o cümlədən hərbi vəzifələrdən azad edilmə – hərbi xidməti ölkənin yalnız öz vətəndaşları keçməlidir; əgər diplomat yad ölkəyə gəlsə, deməli, bu dövlətin vətəndaşı olmadığına görə, o, hərbi xidmət keçmir, diplomat yalnız könüllü olaraq hər hansı bir ictimai vəzifəni yerinə yetirə bilər.

7. Şahid kimi ifadə vermək vəzifəsindən azad edilmə. Əgər diplomat hər hansı bir cinayətin şahidi olubsa, heç bir məhkəmə ifadə verməkdən imtina etdiyi üçün onu məhkum edə bilməz.

Misal 12

1856-cı ildə ABŞ dövlət katibi Vaşinqtondakı Niderland elçisinə şahidi olduğu qətl hadisəsi ilə bağlı ifadə verməyi xahiş etdi. Həmkarları ilə məsləhətləşən elçi rədd cavabı verdi. ABŞ hökumətinin Niderland hökumətinə çağırışının nəticəsi olaraq sonuncu elçisinə yazılı ifadə verməyə icazə verdi. Lakin ABŞ vilayət baş prokuroru yerli qanunvericiliyin bu cür ifadəni qanunsuz saydığını bildirərək təklifi rədd etdi. Beləliklə, diplomat öz imtiyazlarından istifadə edərək heç bir formada şahidlik etmədi.

8. Dövlət və yerli vergilərdən azad edilmə – diplomat yerləşdiyi dövlətdə heç bir vergi ödəmir.

9. Gömrük rüsumlarından və şəxsi baqacın yoxlanılmasından azad edilmə – diplomatın baqacına diplomatik pasport bərkidilir və onun baqacını açmağa heç kəsin hüququ yoxdur.

10. Yerdəyişmə azadlığı – çox vaxt məhdudlaşdırılır, çünki hər bir ölkədə kənar şəxslər, xüsusən də xarici vətəndaşlar buraxılmayan qadağa zonaları, müəssisələri var.

11. Üçüncü ölkənin ərazisindən keçmək hüququ.

Bütün sadalanan imtiyazlar və hüquqları diplomatik pasport təsdiqləyir.

4. Ərazisində yerləşdiyi dövlət qarşısında diplomatın vəzifələri

1. Diplomat onu qəbul edən dövlətin daxili işlərinə müdaxilə edə bilməz.

2. Diplomatın hüququ yoxdur ki, missiya üçün ayrılmış ərazi və binaları qeyri məqsədlə istifadə etsin (müxtəlif şirkətlərə icarəyə vermək və s.).

3. Diplomat öz imtiyazları və toxunulmazlıqlarından şəxsi mənfəət güdə bilməz.

4. Diplomantik toxunulmazlıqdan məhrum edilmə:

Təlimatları pozduğuna görə diplomat diplomatik toxunulmazlıqdan məhrum edilə bilər – diplomat və nazir arasında şəxsi-qərəzlik olduqda; diplomatın işlədiyi ölkənin hökuməti üçün qəbul edilməz şəxsi keyfiyyətləri olduqda; diplomat işlədiyi ölkənin qanunlarını kobudcasına pozduqda beynəlxalq konflikt baş verməsin deyərək diplomatı təqdim edən ölkənin özü nümayəndəsini geri çağırtdırır. Əgər diplomat gərib ölkənin hökuməti tərəfindən geri göndərilirsə çox hallarda cavab kimi səfirin öz ölkəsi qərrib ölkənin diplomatını geri yollayır.

Bəzi hallarda toxunulmazlıq diplomatın təqdim etdiyi ölkə tərəfindən də ləğv edilə bilər. Adətən bundan sonra diplomat qərrib ölkədən geri çağırılır və hətta o, ölkənin qanunlarını pozduğuna görə öz dövlətində məsuliyyətə cəlb edilə bilər.

Səfiri qəbul edən dövlətin hökuməti diplomatik işçini (bu həm ali diplomatik əməkdaş, həm də adi texniki-inzibati işçi ola bilər) «non-grata» - «arzuolunmaz» şəxsiyyət elan edə bilər.

Misal 13

Dünən:

1898-ci ildə Nyu-York qəzetlərinin birində Vaşinqtondakı ispan elçisi Dübui de Lomun Kubadakı dostuna ünvanlanmış və Havanadan oğurlanmış şəxsi məktubunun

tərcüməsi nəşr edilmişdir. Məktubda ABŞ prezidenti Mak-Kinli «kütlənin populyarlığını axtaran zəif adam, kiçik intriqan» adlandırılmışdır. ABŞ Madriddəki elçisindən dərhal de Lomun geri çağrılmasını tələb etmək tapşırığı verilmişdi. ABŞ-ın elçisini qəbul edən İspaniya xarici işlər naziri öz təmsilçilərinin belə kobud və yanlış addımına görə xəcalət hissini yaşadıklarını, ispan elçisinin artıq istefa verdiyini və bu istefanın qəbul edildiyini bildirdi.

Bu gün:

a) 2008-ci ilin yanvarında Latviya XİN-in dövlət katibi Edqar Skuya Riqadakı Rusiya səfirinə nota verdi. Notada qeyd edilirdi ki, Latviya XİN dövlət təhlükəsizliyinin səlahiyyətli orqanlarının məlumatı əsasında Rusiya səfirliyinin əməkdaşlarının birinin diplomat statusu ilə uzlaşmayan fəaliyyətlə məşğul olduğu aşkarlanıb və onun Latviya ərazisində qalması dövlətin təhlükəsizliyi üçün təhlükə yaradır. Rusiya səfirliyinin birinci katibi Anatoli Koxalov persona non-grata elan olunur.

Buna cavab olaraq Latviyanın Moskvadakı səfirliyinin əməkdaşlarından biri persona non-grata elan edilərək iki gün ərzində ölkəni tərk edilməsini istəmişdi.

b) 8 iyun 2009-cu ildə Rusiya XİN-ə Finlandiyanın səfiri Matti Antonen dəvət edilmiş və Rusiya qanunlarını, konsul haqqında Vyana konvensiyalarını kobud surətdə pozduğu üçün Finlandiyanın Sankt-Peterburqdakı baş konsulluğunun konsulu Simo Pie-ti-ləynerinin persona non-grata elan edildiyi barədə məlumatlandırılmışdı. Belə ki, konsul Finlandiya vətəndaşına oğlunu – Rusiya vətəndaşını, uşağın anasının – Rusiya vətəndaşının razılığı olmadan, Finlandiyaya aparmasına yardımçı olmuşdu.

Bir qayda olaraq, qarşılıqlı şəkildə diplomatların persona non-grata elan edilməsi halına siyasi proseslərlə və qarşı tərəfin ittihamla razılaşmadığı, diplomatın günahını qəbul edilmədiyi hallarda rast gəlinir. «B» bəndində göstərdiyimiz hadisədə Finlandiya tərəfindən qarşılıq olaraq

rus diplomatlarının birinin persona non-grata elan edilməsi baş verməmişdi. Görünür, buna səbəb məsələdə siyasi aspektin olmaması və finn konsulunun günahının açıq-aydın olması idi.

«Qrata» (arzuolunan) şəxs – hər hansı bir dövlətdə diplomatik nümayəndə qismində namizədliyi bu dövlət tərəfindən qəbul olunan şəxsdir. Əgər diplomatın yerləşdiyi, işlədiyi dövlətin hökuməti onun öz yerinə geri qaytarılmasını, çağırtdırılmasını tələb edərsə, bu diplomat «non grata» («arzuolunmaz») şəxs elan edilir.

Mövzu ilə bağlı suallar:

1. Səfirlik ərazisində kənar şəxs cinayət törədibsə, o, hansı ölkənin qanunvericiliyinə əsasən cinayət işinə cəlb olunmalıdır: yerli ölkənin, yoxsa səfirliyin təmsil etdiyi ölkənin?

2. Diplomat diplomatik vəzifəyə keçməzdən öncə öz üzərinə bir öhdəlik, yaxud borc öz üzərinə götürürsə, diplomatik fəaliyyəti zamanı bu məsələ ilə bağlı o, məhkəmə prosesinə cəlb oluna bilərmi?

3. Diplomat könüllü olaraq öz imtiyazlarından imtina edə bilərmi?

4. Üçüncü neytral dövlətin diplomatlarına şəhəri, qalanı mühasirə edən tərəf içəri keçməyə icazə verməlidirmi?

IV FƏSİL

XARİCİ ƏLAQƏLƏR ÜZRƏ DÖVLƏT ORQANLARI

Yerləşmələrinə və fəaliyyətlərinə uyğun olaraq Xarici əlaqələr üzrə Dövlət orqanları *2 qrupa ayrılır: 1) Dövlətin xarici əlaqələr üzrə mərkəzi orqanları. 2) Dövlətin xarici əlaqələr üzrə xaricdə (dövlətdən kənar) yerləşən orqanları.*

Öz funksiyalarının xüsusiyyətləri və hüquqi mövqelərinə görə 2 qrupa bölünürlər:

A) Ümumsiyasət rəhbərlik orqanları – dövlətlərin konstitusiyaları ilə təsis və müəyyən edilmiş və ümumsiyasət funksiyalarını yerinə yetirən

B) Dövlətin başqa ölkələrlə ixtisaslaşmış (iqtisadi, müəyyən sahəli) əlaqələr üzrə orqanları.

Birincilərə aiddir:

- adətən ölkənin əhalisi tərəfindən seçilən hakimiyyətin ali qanunverici orqanları;

- fərdi, yaxud kollegial – dövlət başçısı;

- Hökumət və ilk növbədə hökumət başçısı;

- Xarici işlər naziri və XİN-in mərkəzi aparatı.

Hakimiyyətin ali qanunverici orqanları idarəetmənin respublika forması olan dövlətlərdə həm daxili, həm də xarici siyasət və münasibətlər aləmində ali dövlət orqanları sayılırlar.

Qanunverici orqanlar tərəfindən xarici münasibətlər sahəsində müəyyən funksiyaları yerinə yetirmək ənənəsi hələ qədim quldarlıq dövlətlərinə aid olub. Belə ki, Qədim Romada, sülh və müharibə, danışıqların aparılması, xarici ölkələrə diplomatik missiyalar və səfirlərin təyin edilməsi haqqında məsələlərin həlli Roma quldarlıq zadəganlarının orqanı sayılan Senata həvalə edilmişdi.

Orta əsrlərdə idarəetmənin respublika forması olan dövlətlərdə (misal üçün, İtaliyada), Genuya, Venesiya və s.

şəhər-respublikalarda xarici münasibətlərin əsas məsələləri hakimiyyətin nümayəndəli qanunverici orqanlarına aid edilirdi.

Lakin mütləq monarxiyalar dövründə bütün bu cür suallarla hökmdar (monarx) məşğul olardı. Burcuaziyanın hakimiyyətə gəlməsi ilə Avropa dövlətlərinin əksəriyyətində respublika idarəetməsi bərqərar edildi. Eyni zamanda konstitusiyalarda monarxizmə əks olaraq, dövlət hakimiyyət nümayəndələrinin seçki orqanları həm daxili, həm xarici siyasət sahələrində ali orqanlar kimi qəbul olunmuşdular.

Konstitusiyaya uyğun olaraq, bütün müasir respublika idarəetməsi ilə dövlətlərdə xarici münasibətlər üzrə ali orqanlar kimi parlamentlər sayılır. Sülh və müharibə, bəzi ölkələrdə isə hətta xarici dövlətlərə səfirlərin təyin edilməsi kimi məsələlərin həlli onların öhdəsinə buraxılır. Misal üçün, ABŞ-da bu funksiyaları senat həyata keçirir. Parlamentlər hökumətin xarici siyasət fəaliyyəti barədə hesabatı dinləyir və müzakirələrdən sonra xüsusi qətnamələr qəbul edirlər. Bu qətnamələrdə hökumətin xarici münasibətlər sahəsindəki fəaliyyətinə və ümumiyyətlə, xarici siyasət fəaliyyətinə qiymət verilir. Onlar beynəlxalq müşavirələri təsdiq edir; xarici siyasət məsələləri ilə əlaqədar başqa ölkələrin parlamentlərinə müraciət edir və s. işlərlə məşğul olur.

Ali qanunverici orqanlar strukturlarında xarici işlər üzrə müxtəlif komissiyalar və komitələr fəaliyyət göstərir. Hüquqi olaraq onlar parlamentlərin orqanları sayılır.

Monarxın idarəetməsi ilə dövlətlərdə xarici münasibətlərin ali dövlət orqanı hökmdar özü (kral, imperator və s.) sayılır. Konstitusiyalı monarxiyalarda onun hakimiyyəti parlament tərəfindən məhdudlaşdırılır, bu da müasir şəraitdə icra hökumət orqanları xeyrinə məhdudlaşdırma deməkdir.

Xarici münasibətlər üzrə dövlətin ikinci mərkəzi orqanı – dövlət başçısıdır (fərdi yaxud kollegial).

Adətən respublika idarəetməsi ilə dövlətlərdə dövlət

başçısı prezident (baş nazir) olur. Xarici münasibətlərin praktiki olaraq həyata keçirilməsi dövlət hakimiyyətinin icra orqanlarının səlahiyyətidir. Bununla əlaqədar təbiidir ki, bütün xarici münasibətlərin gündəlik rəhbərliyi ilə məhz dövlət başçısı məşğul olur və dövlət başçısının bu sahədə fəaliyyəti onun xarici münasibətlər üzrə ali orqan olduğunu deməyə əsas verir. Dövlət başçısının bu cür mövqeyi ona başqa dövlətlərlə və onların başçıları ilə bilavasitə əlaqələr saxlamağa, xarici siyasət məsələləri üzrə sazişlər bağlamağa, hər hansı bir xüsusi səlahiyyətlər lazım olmadan BMT-nin Baş Assambleyasının və başqa beynəlxalq təşkilatların iclaslarında iştirak etməyə imkan verir. Ən əhəmiyyətli sazişlər, xarici siyasət aktları və ərizələr dövlət başçısının imzası ilə təsdiqlənir. Əksər dövlətlərin konstitusiyalarında bu əsasnamə müvafiq məqalələrdə öz əksini tapıb.

Dövlət başçısının xarici siyasət sahəsindəki fəaliyyətin və məsuliyyətin həcmi konstitusiya ilə təyin edilir.

Hökumət başçısı da xarici münasibətlər aləmində öz dövləti və hökumətini ona məxsus olan səlahiyyətlər çərçivəsində təmsil edir və bu sahədə gündəlik əməliyyatlı iş aparır.

Xarici işlər naziri (xarici siyasət üzrə idarənin başçısı) öz funksiyaları və səlahiyyətlərinə görə dövlətin xarici münasibətlər üzrə təsisatın gündəlik rəhbəridir. Xarici işlər naziri başqa dövlətlərlə münasibətlər saxlayır, xüsusi səlahiyyətləri lazım olmadan BMT-nin Baş Assambleyasının və başqa beynəlxalq təşkilatların iclaslarında iştirak edirlər. Xarici işlər idarəsinin mərkəzi aparatı da mərkəzi orqanlar qrupuna aiddir. Bu aparatın qarşısında duran məqsədlər və onun işinin prinsipləri ayrıca müzakirə olunacaq. Bütün yuxarıda sadalanan orqanların fəaliyyəti diplomatik xarakter daşıyır.

Beləliklə, dövlət başçısı, hökumət başçısı və xarici işlər naziri xarici münasibətlər sahəsində öz funksiyalarını bunun üçün səlahiyyətləri olmadan yerinə yetirirlər. Bununla belə,

xaricdə səfərlərdə olarkən, onlar ümumqəbul olunmuş hüquqlar və imtiyazlarda (məsələn, şəxsi toxunulmazlıq, məhkum olunmazlıq, şifrə olunmuş yazıdan istifadə) və bir sıra fəxri imtiyazlardan (misal üçün, onların məşinlərində və dayandıqları iqamətgahların binalarında təmsil etdikləri dövlət bayrağının ucaldılması) istifadə edirlər.

Dövlətin başqa ölkələrlə xüsusi (iqtisadi, təsisatlı, idarəli) əlaqələr üzrə xüsusi orqanlar (bəzən onları «xarici münasibətlər üzrə ixtisaslaşdırılmış dövlət orqanları» da adlandırırlar.

- *dövlətlərin konstitusiyaları* (Xarici Ticarət Nazirliyi və s.)

- *dövlətin normativ aktları «cari qanunvericilik, qərarlar, hökumət qətnamələri və idarədaxili sərəncamlar (müxtəlif idarələr, nazirliklərin strukturunda xarici əlaqələr və beynəlxalq münasibətlər üzrə şöbələr) əsasında qurulub fəaliyyət göstərirlər.*

Dövlətin başqa ölkələrlə xüsusi əlaqələr üzrə orqanları qeyri-siyasi, ixtisaslaşdırılmış funksiyaları yerinə yetirirlər. Onlar diplomatik xasiyyət daşımır və bu orqanlarda xidmət öz əsasında diplomatik xidmət sayılır. Bu orqanlar qrupuna başqa ölkələrlə yaradılan iqtisadi, elmi-tədqiqat və mədəniyyət əlaqələri daxildir.

XARİCİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

Əksər ölkələrdə «XİN» adı ilə gedir, lakin istisnalar da var: ABŞ-da – «Dövlət Departamenti», İngiltərədə – «Forin ofis» (yerləşdiyi küçənin adı ilə «Dauning street»); Fransada – Ke d'Orse (yerli bulvarın adı ilə və s.).

Fəaliyyətin əsas məzmunu – beynəlxalq münasibətlər aləmində öz dövlətinin hüquqları və maraqlarının müdafiəsində durmaqdır. XİN mərkəzi aparatı, xaricdə yerləşən diplomatik nümayəndəliklər, konsul təsisatlarından ibarətdir.

XİN əsas funksiyaları

- hökuməti və dövləti ölkənin özündə və ölkədən kənarada təmsil etmək.

- öz dövləti adından xarici ölkələrlə danışıqlar aparmaq, beynəlxalq tədbirlərdə iştirak etmək, beynəlxalq sazişlər bağlamaq, bu sazişlərdən irəli gələn öhdəliklərə riayət olunmasına nəzarət etmək, rəsmi səfərlərin təşkili ilə məşğul olmaq;

- beynəlxalq vəziyyətin xarici dövlətlərin xarici və daxili siyasətlərin, beynəlxalq təşkilatlar və hərəkətlərin öyrənilməsi, əhəmiyyət kəşf edən beynəlxalq hadisələr haqqında öz hökumətini vaxtında məlumatlandırmaq, və bu hadisələrdən irəli gələn yeni məsələlərinə müvafiq təkliflər vermək;

- xarici siyasət üçün kadrların hazırlanması; xarici siyasət aləmində arxiv materiallarının işlənilib hazırlanması və xarici siyasət məsələləri üzrə rəsmi sənədlərin nəşr edilməsi.

XİN mərkəzi aparatının əsas bəndləri. Nazirliyin rəhbərliyi – nazir, nazir müavinləri, kollegiya (şura) üzvləri, xüsusi tapşırıqlar üzrə səfirlər, nazir müşavirləri, baş (icraçı) katiblik (dəftərxana) (idarələr, departamentlər, şöbələr). Onlar da öz fəaliyyətlərinə görə 2 qrupa bölünür:

a) *Ərazi-əməliyyat, yaxud regional idarələr.*

Onlar müəyyən ölkələr qrupu ilə xarici münasibətlər üzrə məsələlərlə məşğuldurlar.

b) Funksional idarələr öz funksiyalarına görə – xarici siyasət üzrə tədbirlərin planlaşdırılması, ümumbeynəlxalq və qlobal problemlər üzrə, mədəniyyət əlaqələri üzrə məsələlər və s. işlərlə məşğul olan bölmələrə ayrılırlar.

c) Karguzarlıq, dipkuryer (diplomantik kuryer) və diplomatik şifrələrin tətbiqi ilə (sirli əlaqə) ilə məşğul olan idarələr.

ç) XİN-in mərkəzi və xarici aparatlarını bütövlüklə təmin edən inzibati-təsərrüfat idarəsi və onun müxtəlif xidmətləri.

Nazirlik rəhbərliyi işinin tərkibi və forması

- Xarici işlər naziri nazirlik rəhbərliyinə görə fərdi olaraq cavabdehdir. Geniş mənada, bu idarənin rəhbərlik aparatına nazirin müavinləri, departament başçıları, nazir müşavirləri, xüsusi tapşırıqlar üzrə səfirlər və bir sıra başqa səlahiyyətli şəxslər də daxildir. XİN rəhbərliyində kollegiya (şura) da fəal iştirak edir. Bu kollegiyanın tərkibinə nazir, onun müavinləri, bəzi departamentlərin rəisləri daxildirlər.

Şura məsləhət funksiyasını daşıyır. Nazirliyin rəhbərlik aparatına adətən baş (icraçı) katiblik, yaxud dəftərxana tərəfindən xidmət olunur.

- XİN rəhbərliyi öz idarəsinin fəaliyyətini daha ümumi istiqamətdə həyata keçirir, beynəlxalq problemləri müzakirə edir, bu problemlərin həll edilmə yollarını ali dövlət orqanları üçün hazırlayır və onların göstərişlərinə uyğun müvafiq hərəkətlər edir.

Nazirin müavinləri ərazi-əməliyyat (regional), funksional idarələr, inzibati-təsərrüfat və nazirliyin başqa xidmətlərinə rəhbərlik edirlər. Onların səlahiyyətlərinə xaricdəki səfirliklər və missiyaların fəaliyyətlərinə rəhbərliyi də daxildir. Bunlardan əlavə, nazirlik rəhbərliyi ölkəsində təyin edilmiş başqa dövlətlərin səfirləri ilə gündəlik ünsiyyət saxlayır, müxtəlif diplomatik qəbullar və rəsmi tədbirlərdə iştirak edir, başqa dövlətlərin nümayəndələri ilə danışıqlar aparır, müxtəlif beynəlxalq konfranslara və müşavirələrə gedir.

Xarici səfirlərin, diplomatik elçilərin və işgüzar vəkillərin qəbulu XİN rəhbərliyinin fəaliyyətinin mühüm hissəsini təşkil edir. Diplomatik nümayəndəliklərin başçıları vaxtaşırı nazirliyə gəlir, nazirlə, onun müavinləri ilə və müxtəlif departamentlərin rəisləri ilə danışıqlar aparırlar.

Mərkəzi aparatda konkret ölkələrlə münasibətlərin inkişafına nəzarəti – ərazi-əməliyyat idarələri (ƏƏİ) həyata keçirir. Onların gündəlik işlərinin həcmi və forması bunlardan ibarətdir:

- konkret ölkələrdə baş verən hadisələr haqqında

rəhbərliyə məlumat vermək və bu hadisələrə çevik reaksiya göstərməyi təmin etmək.

- konkret ölkələrlə münasibətlər və konkret beynəlxalq məsələlər üzrə təkliflər irəli sürmək. Bunun üçün isə rəhbərlik və ƏƏİ-nin əməkdaşları müntəzəm olaraq alınan məlumatları sistemləşdirir və təhlil edirlər. Bu məlumatlar dövlətin həmin ölkələrdə təyin edilmiş diplomatik nümayəndəliklərindən, çap və elektron kütləvi məlumat vasitələrindən və başqa mənbələrdən əldə olunur. Əlavə məlumat almaq üçün ƏƏİ öz fəaliyyətini XİN-in başqa diplomatik bölmələri və xarici siyasətlə bağlı olan dövlət idarələri ilə uzlaşdırır;

ƏƏİ xarici səfirliklərlə və missiyalarla diplomatik kontaktlar saxlayırlar. Bu və ya digər ölkə ilə siyasi vəziyyətdən və münasibətlərdən asılı olaraq, həmin ölkələrin nümayəndəliklərinə qarşı müvafiq addımlar atılır. Səfirləri və xarici səfirliklərin başqa əməkdaşlarını ƏƏİ-nin gündəlik işinə, həmçinin müxtəlif sorğulara, xarici səfirliklərin müraciətlərinə reaksiya vermək, onlara cavab hazırlamaq, nota və başqa diplomatik sənədləri tərtib etmək də daxildir. Xarici səfirliklərlə nazirliyin məktublaşması adresata nazirlik adından göndərilən notalar (verbal (imzasız şiyahi) və şəxsi); yaddaş kağızları (məktubları), yaxud memorandumlar şəklində aparılır.

- Əməliyyatçı diplomatik bölmələr idarələrin sərəncam dairəsinə aid olan ölkələrdəki diplomatik nümayəndəliklərə rəhbərlik edirlər. Diplomatik nümayəndəliklərdən göndərilən söhbətlər, hesabatlar və arayışların təhlilin nəticələrinə əsaslanaraq, diplomatik poçt və şifrəolunmuş əlaqədən istifadə edərək səfirliklər və missiyaların fəaliyyətini uzlaşdırır və istiqamətləndirir.

ƏƏİ öz aralarında (misal üçün, həmhüdud ölkələrlə məşğul olan idarələrlə) əlaqə saxlayırlar.

Funksional idarələrin müzakirə etdikləri problemlərin geniş spektrini nəzərə alaraq ƏƏİ onlarla da əlaqə saxlayır.

-XİN-in bölmələri və başqa idarələr üçün nəzərdə

tutulmuş arayış və məlumat materialların hazırlanması da ƏƏİ-in vəzifələrinə daxildir.

-Müvafiq ölkələrlə münasibətlərin inkişafı ilə bağlı məsələlər kompleksini dərinlən təhlil edərək, ƏƏİ öz işinin müəyyən planını hazırlayır. Plan ölkələrdə vəziyyəti obyektiv şəkildə öyrənməyə, həmin dövlətlərdən yekun məlumatın almağına imkan verən tədbirlərdən ibarətdir.

Alınan məlumatların əsasında idarələr konkret ölkələrə qarşı mövqelərini, hərəkətlərini sonradan həyata keçirilən xətt üzrə planlaşdırır.

Misal 14

Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin ilk illərində aşağıdakı ərazi-əməliyyat idarələri yaradılmışdır: Qərbi Avropa ölkələri idarəsi, Amerika ölkələri idarəsi, Asiya və Sakit okean ölkələri idarəsi, Yaxın və Orta Şərq və Afrika ölkələri idarəsi, MDB və Şərqi Avropa ölkələri idarəsi.

«Böyük səkkizli»yə daxil olan ölkələrin təcrübəsinə qısa şəkildə nəzər salaq.

Böyük Britaniya

Britaniya xarici siyasətinin idarəedilməsinin özəlliyi var: beynəlxalq münasibətlərdə dövləti təmsil edən, xarici dövlətlərə səfir və elçiləri göndərən və ölkəsində xarici səfir və elçiləri qəbul edən dövlət başçısı kralıdır.

Diplomatik xidmət aparatında əsilzadə ailələrinin üzvlərinə, yaxud diplomatik iş təcrübələrini irsən öz oğullarına ötürən, ingilis diplomatiyasının ənənələrini qoruyub saxlayan xadimlərə tez-tez təsadüf edilir.

Böyük Britaniyada konstitusiya yoxdur. Kralıca ənənələr və parlamentin qəbul etdiyi müxtəlif dövlət aktlarının əsasında, onun adından ölkəni idarə edən hökumətin qərarlarına müvafiq olaraq hərəkət edir.

Ali qanunverici hakimiyyətə kraliça və parlamentin iki palatası malikdir.

Xarici əlaqələr sahəsində kraliça müharibə elan etmək və sülh bağlamaq, beynəlxalq sazişləri ratifikasiya etmək, səfirləri təyin etmək və qəbul etmək kimi formal səlahiyyətlərə malikdir. Lakin praktikada kraliça faktiki olaraq əsas funksiyaları hökumətə həvalə edir və sadəcə olaraq Nazirlər Kabinetinin qərarlarını təsdiqləyir.

Parlament qanunları və büdcəni qəbul edir, hökumətin fəaliyyətinə nəzarət edir. Bütün vacib beynəlxalq sazişlər və razılıqlar adətən parlamentdə nəzərdən keçirilir və bundan sonra kraliça tərəfindən imzalanır.

Lakin parlament yalnız xarici siyasi məsələlər üzrə debatları həyata keçirir və bu yolla bir növ ictimai rəyi əks etdirir. Həllədiçi rolə hökumət və onun kabineti malikdir.

İcraedici hakimiyyətin ali orqanı hökumət məhdud bir tərkibi - Nazirlər Kabinetini seçir. Kabinetdə baş nazir aparıcı rol (o cümlədən xarici siyasət məsələlərində) oynayır. Bu günə qədər Böyük Britaniyada bütün idarəetmə orqanlarından üstün olan Məxfi Şura mövcuddur. Onun tərkibinə kraliça tərəfindən təyin edilən xüsusi imtiyazlı şəxslər daxildirlər. Şuraya eyni zamanda kabinetə daxil olan sədr – lord başçılıq edir. Məxfi Şura çox nadir hallarda çağrılır.

Xarici əlaqələrin vacib əməliyyat orqanı Xarici İşlər Nazirliyidir – Forin ofis (www.fco.gov.uk). Onun strukturunda keçmiş və yeni elementlər bir-birini tamamlayırlar. Qurumun başçısı əlahəzrət kraliçanın xarici işlər üzrə baş dövlət katibidir (müasir diplomatiya praktikasında Xarici İşlər Naziri adlanır). Nazir parlament və kabinet üzvüdür.

Forin ofis nazirliklər və qurumlara, bəzi təşkilatlara (məsələn, Britaniya Şurasına) nəzarət edir. Mədəniyyət-təhsil istiqamətli olan Britaniya Şurası 60-dan çox ölkədə 4 min əməkdaşı işləyən iri bir təşkilatdır.

Forin ofisdən başqa xarici əlaqələr məsələləri ilə daha iki qurum məşğul olur: Millətlər və müstəmləkələr Birliyi işləri üzrə nazirliklər.

İtaliya Respublikası

İtaliya Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyinə (www.esteri.it) nazir başçılıq edir. Ona bilavasitə tərkibində hüquqi şöbə və parlamentlə əməkdaşlıq üzrə şöbə olan katiblik, həmçinin daxili nəzarət xidməti tabedir. XİN vəzifə pilləsində növbəti şəxs XİN ali məmurlarından ibarət xarici işlər üzrə Şura ilə sıx işləyən dövlət katibi yardımçısıdır. Ardıcılıqla sonra baş katib və ona yardım edən baş katibin müavini gəlir. Nazirliyin strukturu üç departamentdən ibarətdir: xarici siyasi fəaliyyətinin koordinasiya departamenti, xarici siyasi təhlil və planlaşdırılma departamenti; əməliyyat işi departamenti. Öz növbəsində, departamentlər idarələrə bölünürlər. Xarici siyasi koordinasiya departamentinə Avropa idarəsi, Amerika idarəsi, Aralıq dənizi və Yaxın Şərq ölkələri idarəsi, Asiya, Okeaniya, Sakit okean və Antarktida idarəsi daxildir.

Xarici siyasi təhlil və planlaşdırılma departamentinə aşağıdakı idarələr daxildir: Avropa inteqrasiya idarəsi; Çoxtərəfli siyasi münasibətlər və insan hüquqları idarəsi; Çoxtərəfli iqtisadi və maliyyə əməkdaşlığı idarəsi; Mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıq idarəsi; Konsulluq idarəsi; Əməkdaşlığın inkişafı üzrə idarə; Kadrlar idarəsi; İnzibati idarə.

Üçüncü departamentə İtaliya Respublikasının dövlət protokolu xidmətləri, nazirlik və xaricdəki diplomatik nümayəndəliklər üzrə müfəttişlik, informasiya və mətbuat idarəsi, müqavilə-hüquq idarəsi, sənədləşmə və arxivlər idarəsi, informasiya texnologiyaları idarəsi və Diplomatiya İnstitutu daxildir.

Kanada

Kanada XİN, daha doğrusu, Xarici Siyasət və Beynəlxalq Ticarət Departamenti (www.dfaitmaecj.gc.ca) də özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Mərkəzi aparatdan başqa o, 180-dan çox ölkədə 270-dən artıq missiyanı, həmçinin 1365 ticarət nümayəndəliyini əhatə edir. Əməkdaşların

ümumi sayı 7 mindən çoxdur. Departament fəaliyyətini daha çox Kanada iqtisadi maraqlarının genişlənməsi, güclənməsi və ticarətin inkişafına yönəldib. Departament mütəmadi olaraq icmallar, audit və qiymətləndirmə məruzələri nəşr edir. Onlarla yuxarıda göstərilən internet saytında asanca tanış olmaq olar.

Rusiya Federasiyası

Rusiyanın Xarici İşlər Nazirliyi son on il ərzində bir neçə daxili dəyişikliyə məruz qalmışdı. 2004-cü ilə qədər rəhbər şəxslərin sıralaması aşağıdakı şəkildə idi: nazir, baş katib (stats-katib), nazirin birinci müavini və digər 12 nazir müavini. Bu rəhbərəddici heyətə baş katiblik xidmət edir. Ərazi bölmələri 14 departament və bir idarə, funksional bölmələr 22 departament və bir idarədən (www.mid.ru) ibarətdir.

2004-cü ilin iyulunda Rusiya Federasiyası prezidentinin fərmanı ilə nazir müavini, Xarici İşlər Nazirliyinin baş direktoru vəzifələri təsis edilmişdir. Nazir müavinlərinin sayı 7 nəfərə qədər azaldılmışdı.

Amerika Birləşmiş Ştatları

17 sentyabr 1787-ci ildə qəbul olunmuş ABŞ Konstitusiyası, sonralar ona xarici məsələlər üzrə əlavələrin daxil edilməsinə baxmayaraq, əsaslı dəyişikliklərə məruz qalmayıb. Lakin praktikada bəzi uyğunsuzluqlara rast gəlinir: məsələn, konstitusiyada prezidenti xüsusi olaraq xarici əlaqələri həyata keçirməyə səlahiyyətləndirən maddələr yoxdur. Əvəzində ABŞ qanunları ilə təsbit edilmiş və konqres tərəfindən qəbul edilmiş zəngin tarixi təcrübə mövcuddur.

Xarici siyasət məsələlərində əsas rolu iki şəxs oynayır – prezident və dövlət katibi.

Bir simada birləşən prezident və hökumət başçısı iki funksiya malikdir: dövlət adından təmsil etmə və bu və ya

digər qanunların qəbulu zamanı son qərarı verən hakim. İcraedici hakimiyyətin başçısı kimi prezident senatın təsdiqlədiyi bütün qanun və müqavilələri imzalayır, səfirləri qəbul edir, digər dövlətlərin nümayəndələri ilə danışıqlar aparır, iri beynəlxalq müşavirələrdə ABŞ adından çıxış edir. Onun xəbəri olmadan ABŞ xarici siyasətində heç bir ciddi addım atıla bilməz.

Dövlət katibi ölkənin ikinci şəxsidir və xarici əlaqələr sahəsində gündəlik fəaliyyətə nəzarət edir, eyni zamanda hökumət daxilində beynəlxalq məsələlərlə məşğul olan aparıcı şəxsdir. Dövlət katibi prezidentin tapşırığı ilə sazişləri imzalayır, konqres qarşısında hesabat verir və s.

ABŞ beynəlxalq məsələlər sahəsində vacib şəxslərdən biri də prezidentin Milli təhlükəsizlik üzrə köməkçisidir. XX əsrin 70-ci illərində o, ölkənin xarici siyasi kursunun formalaşmasında aparıcı rol oynayır və xarici siyasət məsələləri sahəsində prezidentin qərarlarına həlledici təsirə malik idi. Şübhəsiz, bunda tanınmış amerikalı diplomat Henri Kissincerin xidməti böyükdür. 1971-ci ilin yanvarında «Nyu-York Tayms» qəzeti yazırdı: «Bir vaxtlar xarici siyasəti idarə edən edən məğrur və inkaredilməz dövlət departamenti, nəhayət, çoxlarının çoxdan dediklərini qəbul etməli oldu: o, artıq ABŞ-ın bütün xarici əlaqələrinə görə məsuliyyət daşımır və göründüyü kimi, bu məsuliyyəti özünə qaytarmağa ümid edə bilməz». Bu anormal vəziyyəti aradan götürmək üçün 1973-cü ildə Kissincer eyni zamanda dövlət katibi vəzifəsinə də təyin edilmişdi. Prezident C.Fordun dövründə yenə bölünmə baş verdi və dövlət departamenti prezident və konqres tərəfindən təsbit edilən ümumi xarici kursa müvafiq olaraq həyata keçirilən xarici siyasətin və diplomatik aksiyaların işlənilib hazırlanmasında yenidən aparıcı rol oynamağa başladı.

Dövlət departamentinin funksiyaları və strukturu ilə daha dolğun şəkildə İnternetdə tanış olmaq olar (www.state.gov).

Almaniya Federativ Respublikası

Almaniyada xarici siyasət orqanları aşağıdakı özünəməxsusluğa malikdirlər. Xarici siyasət sahəsində federal torpaqların səlahiyyətləri kifayət qədər məhduddur. Xarici əlaqələrin federal orqanları ikipalatalı parlament, prezident, federal kansler və hökumət, xarici işlər naziridir. İkipalatalı parlament bundestaq və bundesratdan ibarətdir.

Xarici əlaqələrin ali orqanı prezident olsa da, real hakimiyyət, demək olar ki, tamamilə icraedici hakimiyyətin – hökumət və onun başçısı kanslerin əlindədir. Hətta buna görə alman sistemini hərdən kansler diktaturası adlandırırlar.

Parlament qanunverici formalaşdırmaya ehtiyac duyan xarici əlaqələr məsələlərini həll edir. Hər palatanın ayrıca xarici işlər üzrə komissiyası var. Bütövlükdə xarici əlaqələr sahəsi faktiki olaraq prezidentin, federal kanslerin, federal hökumətin və Xarici İşlər Nazirliyinin əlində cəmləşib.

İcraedici hakimiyyətin hüquqlarının genişlənməsi Almaniya uzun müddət federal kansler xətti ilə getmişdi.

Əsas əməliyyat halqası başda federal nazir olmaqla Xarici İşlər Nazirliyidir (www.auswaertiges-amt.de). Bundan başqa, xarici işlər nazirinin müavini qismində iki dövlət naziri işləyir ki, onlardan biri Avropa işləri üzrə müavindir. Həmçinin iki baş (stats) katib fəaliyyət göstərməkdədir ki, onlardan biri nazirliyin direktorlar konfransı adlanan kollegiyasına rəhbərlik edir. Həmçinin XİN strukturuna Avropa və Qərb şöbələri, Şərq şöbəsi, ticarət-siyasi və hüquqi şöbələr, kadrlar şöbəsi və mədəniyyət işləri üzrə idarə daxildir.

Almaniyanın xaricdəki missiyalarında bir qayda olaraq, siyasi şöbələrə başqa geniş iqtisadi şöbələr, həmçinin informasiya və mədəniyyət üzrə şöbələr mövcuddur, maliyyə, sığorta, sosial məsələlər üzrə referentlər çalışır. Bütövlükdə alman diplomatik qurumunda 5600-ə yaxın adam işləyir (3200 nəfəri xaricdə).

Fransa Respublikası

Xarici siyasətin idarəedilməsinin Fransa sistemi də bəzi xüsusiyyətlərə və ənənələrə malikdir.

1958-ci və sonrakı illərin hadisələri Fransanı prezident respublikasına çevirdi. Məlum olduğu kimi, bu, general Şarl de Qollun adı ilə bağlıdır.

Parlament iki palatadan ibarətdir: Milli Məclis və senat. Milli Məclis bilavasitə, senat bilvasitə səsvermə yolu ilə seçilir. Senatda ərazi vahidləri və xaricdə yaşayan fransızlar təmsil olunur. Fransızların ifadəsinə görə, parlament haqqında bölmə konstitusiyanın «künc-bucağında» yerləşir. Lakin müharibənin elan edilməsi kimi mühüm məsələnin həlli məhz parlamentin səlahiyyətlərində təsbit edilib. Həmçinin Milli Məclis hökumətə inam, yaxud inamsızlıq (o cümlədən xarici siyasət sahəsində) nümayiş etdirmək hüququna malikdir. Bəzi beynəlxalq müqavilələr yalnız parlament tərəfindən təsdiqlənə bilər.

Əsas funksiyalar – səfir təyin etmək və xarici səfirləri akreditə etmək, sazişlərin bağlanması haqda danışıqları aparmaq və həmin sazişləri ratifikasiya etmək, Milli təhlükəsizliyi təmin etmək və hərbi qüvvələrin başçısı olmaq, prezidentin əlində cəmləşib.

Böyük Britaniyaya nisbətən Fransada Baş nazirin rolu xeyli aşağıdır. Bununla yanaşı, baş nazir hökumətə başçılıq edir və deməli, gündəlik olaraq xarici siyasət məsələləri ilə də məşğul olur.

Həmçinin Konstitusiya Şurası mövcuddur. Şura 9 illik səlahiyyətlərə malik olan 9 üzvdən ibarətdir və xarici siyasi fəaliyyətə nəzarət edir. Ölkənin bütün keçmiş prezidentləri ömürlük bu şuranın üzvləridirlər.

Xarici siyasətin əsas halqası tarixçəsi 1628-ci ilə gedib çıxan XİN-dir (www.france.diplomatie.fr). 1853-cü ildən nazirlik məşhur Ke d'Orse bulvarında yerləşir. Ona nazir başçılıq edir, nazir yanında dəftərxana fəaliyyət göstərir. Həmçinin Avropa və Frankofon işləri üzrə iki nazir müavini də var.

Xarici əlaqələr orqanlarına Frankofon cəmiyyətinin mərkəzi orqanları da aiddir.

1952-ci ilin 19 sentyabr dekreti ilə Fransanın diplomatik xidməti ümumi inzibatçılıq qulluqçularından ayrılmış, diplomatik və konsul personalı dörd məmur qrupuna bölünmüşdür: elçilər, məsləhətçilər və xarici işlər üzrə katiblər, Şərq üzrə mütəxəssislər və iş icraatçıları. Həmçinin iqtisadi işlər üzrə referentlər, attaşələr və s. var.

Xarici nümayəndəliklərdə adətən siyasi, ticari-siyasi, konsul, protokol, həmçinin mətbuat, mədəniyyət şöbələri yaradılır.

Yaponiya

Yapon XİN (www.mofa.go.jp) strukturuna daxildir: nazirin katibliyi, yaxud əlaqələndirmə və inzibatçılıqla, protokol məsələləri və mətubat və ictimaiyyətlə əlaqələrlə məşğul olan katiblik; strateji planlaşdırma, beynəlxalq təhlükəsizlik məsələləri, Yaponiyanın BMT ilə əməkdaşlığı, humanitar problemlər və digər büroların fəaliyyətinin siyasi əlaqələndirilməsi ilə məşğul olan xarici siyasət bürosu; Asiya və Okeaniya bürosu; Şimali Amerika bürosu; Latın Amerikası və Karib bürosu; Avropa işləri üzrə büro; Yaxın Şərq və Afrika işləri üzrə büro; iqtisadi məsələlər üzrə büro, həmçinin iqtisadi və texniki yardım proqramları, tədqiqatlar və statistika ilə məşğul olan iqtisadi əməkdaşlıq bürosu; beynəlxalq-hüquqi məsələlərlə məşğul olan müqavilə bürosu; təhlil və kəşfiyyat bürosu.

Praktiki olaraq bütün ölkələrdə Xarici İşlər Nazirliyi xarici siyasət aparatının əsas halqası, xarici siyasəti həyata keçirən, dövləti və hökuməti beynəlxalq arenada, digər dövlətlərlə əlaqələrdə, paytaxtda akreditə olunmuş diplomatik korpus qarşısında təmsil edən qurumdur.

XİN mərkəzi aparat və xaricdəki diplomatik nüma-

yəndəliklər və konsul qurumlarından ibarətdir. Nazir, onun müavinləri, kollegiya üzvləri rəhbərliyi təşkil edirlər.

Bir qayda olaraq xarici işlər qurumlarında aşağıdakı bölmələr mövcuddur:

- siyasi şöbə – adətən regional bölmələri daxil edir. Məsələn, Latın Amerikası, Afrika, Asiya bölmələri;

- beynəlxalq və regional təşkilatlar şöbəsi;

- müqavilə-hüquqi şöbə – iri dövlətlərdə müstəqil şöbə; adətən beynəlxalq hüquq məsələləri ilə məşğul olur. Bəzi dövlətlər bu məsələləri Ədliyyə Nazirliyinin səlahiyyətlərinə daxil edirlər;

- protokol şöbəsi;

- ticari-iqtisadi şöbə;

- humanitar əməkdaşlıq şöbəsi;

- beynəlxalq təhlükəsizlik şöbəsi;

- informasiya şöbəsi. Həmçinin mətbuatla işləyir;

- kadrlar şöbəsi;

- maddi-texniki təminat şöbəsi;

- konsul münasibətlərini həyata keçirən şöbə;

- inzibati şöbə; bu şöbəyə adətən kommunikasiya və təhlükəsizliklə məşğul olan bölmə, həmçinin arxivlər və kitabxana daxildir.

Mövzu ilə bağlı suallar:

1. Sizcə, niyə ümumdövlət rəhbərlik orqanları sırasında qanunverici orqan birinci, dövlət başçısı isə ikinci gedir? Bu hər ölkədə belədirmi?

2. Kollegial dövlət başçısı misalını gətirə bilərsinizmi?

3. Xarici əlaqələrin ixtisaslaşmış orqanlarının nümayəndələri diplomatik imtiyazlara malikdirlərmə?

4. Azərbaycanın Xarici İşlər Nazirliyini yerləşdiyi ünvana əsasən necə adlandırmağı təklif edirsiniz?

5. Azərbaycan Xarici İşlər Nazirliyində hansı regionlar üzrə ayrıca idarələrin olmasını vacib hesab edirsiniz?

6. Nəzərdən keçirilən dövlətlərin hansının XİN strukturunu daha çox bəyəndiniz? Cavabınızı əsaslandırın.

7. Azərbaycanda bilavasitə xarici əlaqələr istiqaməti üzrə fəaliyyət göstərən başqa bir dövlət orqanını tanıyırsınız mı? Onun XİN-dən fərqi nədədir?

V FƏSİL

XARİCDƏKİ DİPLOMATİK NÜMAYƏNDƏLİKLƏR

Diplomatik nümayəndəlik – bir dövlətin digər dövlətdə yerləşən daimi dövlət xarici əlaqələr orqanı. **Səfirin** rəhbərlik etdiyi diplomatik nümayəndəlik - **səfirlik** (dövlət başçısı yanında), **elçi** tərəfindən idarə olunan diplomatik nümayəndəlik – **missiya** (hökumət başçısı yanında) adlanır.

Azərbaycanın Misir Ərəb Respublikasında səfirliyinin binası

Nümayəndəliyin başçısı yerində olmadığı təqdirdə onu XİN yanında **işlər vəkili** (həm səfirlik, həm missiya üçün) əvəz edir. Beynəlxalq praktikada bəzi ölkələrdə təsis edilən “**maraqlar şöbələri**” mövcuddur. Belə hallara dövlətlər arasında rəsmi diplomatik münasibətlər olmadıqda rast gəlmək olur.

Misal 15

XX əsrin 70-ci illərində ABŞ-Kuba diplomatik münasibətləri kəsildikdə, ABŞ-ın Kubada «maraqlar şöbəsi» İsveçrə səfirliyi, Kubanın ABŞ-da «maraqlar şöbəsi» Çexoslovakiya səfirliyi nəzdində yaradılmışdı. Müasir dövrdən İran-ABŞ münasibətlərinin kəskinləşdiyi dövrdə İranın ABŞ-da maraqlarını bir müddət Ermənistanın səfirliyi, Tehranda ABŞ-ın maraqlarını İsveç səfirliyi nəzdində yaradılmış «maraqlar şöbəsi»nin təmin etməsini misal gətirmək olar. XX əsrin 90-cı illərinin böhranı zamanı Yuqoslaviyanın ABŞ və bəzi Qərbi Avropa ölkələrində «maraqlar şöbələri» yerli Rusiya səfirlikləri nəzdində yaradılmışdı.

Diplomatik nümayəndəliyin tərkibinə üç kateqoriyalı əməkdaşlar daxildir:

a) **diplomatik personal** – diplomatik immunitetə – toxunulmazlığa (missiyalarını yerinə yetirdikləri dövlətlərin ərazisində xarici diplomatlara verilən xüsusi hüquq və üstünlüklər – bax: mövzu 3).

Ümumən diplomatik personalın səfirliyin təmsil etdiyi ölkənin vətəndaşları olması qaydası qəbul edilib. Lakin müasir dövrdə, məsələn, Avropada İnteqrasiya prosesləri gücləndiyi üçün bəzi istisnalar mövcuddur (bax mövzu 7.).

b) **texniki personal** (şifrəleyici, makinaçı və s.) Əsas etibarilə səfirliyin təmsil etdiyi ölkənin vətəndaşlarıdır.

c) **xidmətçi personal** (sürücülər, xadimələr və s.).

Böyük əksəriyyəti səfirin fəaliyyət göstərdiyi ölkənin vətəndaşlarıdır. Bu kateqoriyalı əməkdaşların səfirin öz ölkəsindən gətirməsi maddi və məntiqi cəhətdən əsassızdır. Məsələn, Fransadan Azərbaycana xadimənin gətirilməsinə ehtiyac varmı?! Eyni zamanda, bəzi, xidmətçi personala aid olan, lakin xüsusi spesifikaya malik peşələrin sahibləri öz ölkəsindən gətirilə bilər: aşpaz, həkim, şəxsi mühafizəçi və s.

Misal 16

Fevral 2007-ci il, Yaponiyanın Ukraynada fəvqəladə və səlahiyyətli səfirinin şəxsi aşpazı Koxey Sioi sərgilərin birində master-klass nümayiş etdirir

Diplomatik korpus – hər hansı bir dövlətdə fəaliyyət göstərən xarici diplomatlar həmin dövlətdə **duayenin (ağsaqqal)** başçılıq etdiyi diplomatik korpusu təşkil edirlər. Duayen ən yüksək rəngli (dərəcəli) diplomatik nümayəndə, bir neçə bərabər dərəcəli diplomat olduqda həmin dövlətdə öz vəzifəsini daha uzun müddət icra edən şəxs seçilir.

Qeyd edək ki, duayen vəzifəsi şərəfli olmaqla yanaşı böyük məsuliyyət və məharət tələb edir. Duayen kütləvi tədbirlərdə öz həmkarları adından çıxış edə bilər. Bir sıra hallarda səfirin akreditə olduğu dövlətin rəhbərliyi diplomatlara hansısa qeyri-rəsmi xarakterli məlumatı birbaşa çatdırmaqdan daha duayen vasitəsilə etməyə üstünlük verir. Lakin duayen həmkarları ilə məsləhətləşmədən, onlardan

razılıq almadan ən önəmsiz məsələ üzrə belə, diplomatik korpus adından hərəkət edə, yazılı, yaxud şifahi bəyanatla çıxış edə bilməz. Qeyd etdiyimiz çərçivələrə baxmayaraq, duayen vəzifəsini icra edən səfirin nüfuzu istər-istəməz artır, onun diplomatik kontaktlar dairəsinin genişlənməsinə səbəb olur. Bu mənada bəzi hallarda kiçik dövlətlər qəsdən öz səfirlərinin fəaliyyət müddətini uzadırlar ki, o, duayen seçilə bilsin. Məsələn, XX əsrin 70-ci illərində Lüksemburqun səfiri Londonda 17 il ərzində çalışdığı üçün duayen seçildi. 1943-cü ildə Vaşinqtona gələn **Nikaragua səfiri Gilyermo Sevilya Sakasa** 1970-ci ilə qədər bu vəzifəni icra etmişdir və təbii ki, duayen seçilmişdi (1979-cu ilə qədər).

Misal 17

Duayenin fəaliyyət müddətinə əsasən seçilməsi prinsipi ümumən qəbul olunsada, istisnalar da mövcuddur. Belə ki, Toqo dövlətində Fransa və AFR-lə xüsusi «imtiyazlı» münasibətlərin qurulmasının 100 illiyi şərafinə bu ölkədə daimi duayen və vitse-duayenin müvafiq olaraq Almaniya və Fransa səfirlərinin olması qərarı verilmişdir. Burkina-Faso dövlətində isə əksinə, qeyri-Afrika səfirlərinin duayen və vitse-duayen vəzifələrinə təyin olunmasına yol verilmir. 1956-cı ildə Mərakeş və Fransa arasında məktublar mübadiləsi əsasında razılıq əldə edilmişdir ki, Fransa səfiri Mərakeşdə daimi duayen olacaq. Halbuki Mərakeşin Fransadakı səfirinə eyni status verilmirdi.

Diplomatik rənglər – səfirlik və missiyaların, XİN mərkəzi aparatının diplomatik personalının fərqlənmə dərəcələri. Əksər dövlətlərin qanunvericiliyində aşağıdakı dərəcələr müəyyən edilib: fövqəladə və səlahiyyətli səfir, elçi, müşavir, səfirliyin birinci katibi, ikinci katibi, üçüncü katibi, attaşə.

Attaşə - ən aşağı diplomatik dərəcə. Adətən diplomatın karyerası məhz bu pillədən başlayır. Attaşə müəyyən sahə üzrə mütəxəssisdir və bu sahə üzrə səfirin məsləhətçisi qismində çıxış edir: hərbi attaşə, ticarət məsələləri üzrə attaşə, turizm üzrə attaşə və s.

Bir səfirlikdə attaşələrin sayı həmin ölkədə ayrı-ayrı sahələrin inkişaf səviyyəsi və səfirin təmsil etdiyi dövlət üçün əhəmiyyətliyi dərəcəsindən və təbii ki, dövlətin maddi imkanlarından asılıdır. Məsələn, Azərbaycanın Kubada aviasiya üzrə attaşə, yaxud iqtisadi əlaqələri zəif olan Mozambikdə ticarət üzrə attaşə saxlamaq zəruriyyəti yoxdur. Lakin şübhəsiz, səfirin nə qədər çox attaşəsi var, bir o qədər onun konkret sahələr üzrə məlumatları, təhlilləri və qiymətləndirmələri daha dəqiq və dolğun olacaqlar.

Misal 18

Bolqarıstan və Çin Azərbaycanda bir attaşə ilə – müvafiq olaraq, hərbi, donanma və aviasiya attaşəsi və hərbi attaşə ilə təmsil olduqları halda, Misir səfirliyi nəzdində bir inzibati, maliyyə attaşəsi ilə bəhm Mədəni Mərkəz çərçivəsində daha bir inzibati, maliyyə attaşə və iki mədəniyyət üzrə attaşəyə malikdir. Marahlıdır ki, Almaniya səfirliyində inzibati attaşənin altı köməkçisi var. Fikrimizcə, Azərbaycana mal idxalında İtaliyanın liderlər arasında olmasında səfirliklərdə ticarət məsələləri üzrə iki attaşənin fəaliyyət göstərməsi də öz rolunu oynayır. Azərbaycandakı əcnəbi səfirliklər arasında çoxsaylı attaşə ordusuna malik olanlar sırasında xüsusilə Türkiyəni – 11 attaşə və iki attaşə köməkçisi və ABŞ – 24 attaşə və 6 attaşə köməkçisi seçilir. Sözsüz ki, Türkiyəyə aid bunu Türkiyə ilə Azərbaycanın xüsusi yaxınlığı və Türkiyənin regiondakı iddiaları və

Azərbaycanın bu iddialardakı mühüm rolu ilə izah etmək olarsa, ABŞ-la bağlı Azərbaycanın regiondakı artan nüfuzu ilə yanaşı bunu, ilk növbədə ABŞ-ın maddi imkanları və diplomatiyaya verdiyi əhəmiyyətlə əsaslandırmaq olar.

Azərbaycanın səfirlikləri ilə müqayisədə attaşələrin sayı bir o qədər çox deyil. Diqqəti çəkən Almaniyada 5, Ukrayna, Gürcüstan və Avstriyada 4, Macarıstanda 3 attaşemiz olduğu halda, Rusiyada cəmi bir attaşə ilə təmsil olunmağımızdır. Lakin bu heç də həmin ölkəyə qarşı marağımızın az olması ilə bağlı deyil. Əksinə, attaşələrin əvəzinə Rusiyadakı diplomatik nümayəndəliyimizdə səfirin ayrı-ayrı sahələr üzrə 4, daha yüksək rəngli müşavirləri var. Xüsusi sahə üzrə fəaliyyət göstərən press-ataşə (Kanadadakı səfirliyimiz), ticarət üzrə attaşə (Çin) və s. olsa da, əksərən attaşələrimiz paralel olaraq bir neçə funksiyanı icra edir, yaxud bir neçə sahəni əhatələyirlər. Məsələn, Birləşmiş Ərəb Əmirliklərindəki attaşemiz eyni zamanda siyasi, hərbi və protokol məsələrinə cavabdehdir; Almaniyadakı attaşələrimizdən biri həmçinin səfirliyin təsərrüfat işləri ilə də məşğul olur və s.

Səfirlikdə əsas işi 4 şöbə aparır: siyasi, iqtisadi, konsulluq, inzibati.

Aqreman – hökumətin müəyyən şəxsin diplomatik nümayəndə qismində təyinatına razılığı. Bir qayda olaraq, bu öz vəzifəsini tərk edən diplomatik nümayəndə vasitəsilə edilir və yerli hökumətə yeni namizədə aid məlumatları özündə ehtiva edən arayış təqdim olunur. Aqremanın əsas şərti məxfilikdir.

Konsul (konsulluq) xidməti – ilk dəfə olaraq orta əsrlərdə İtalyan şəhər-dövlətləri tərəfindən Suriya və Fələstində onların maraqlarını təmin və müdafi etmək üçün təsis edilmişdi. Hal-hazırda konsulluq qurumları aşağıdakı yerlərdə açılır:

Polşanın Qüdsdəki fəxri konsulluğunun binası

- digər dövlətin vətəndaşları olan, lakin doğma dilini, milli mədəniyyətini saxlayan soydaşlarımızın yaşadıkları yerlərdə;

- konsul idarəsinin təmsil etdiyi dövlətin digər dövlətdə çoxlu sayda vətəndaşları olan yerlərdə (iri turist mərkəzləri, ziyarət yerləri, iş mərkəzləri);

- konkret ticarət və ya digər maraqların olduğu yerlərdə.

Konsulluq idarəsinin başçıları üçün aşağıdakı rənglər müəyyən edilib:

- baş konsul, konsul, vitse-konsul, konsul agentləri

Misal 19

2009-cu ilin sonuna Azərbaycan Respublikasının aşağıdakı konsul qurumları fəaliyyət göstərir:

- 1. İstanbulda – baş konsulluq;*
- 2. Los-Ancelesdə – baş konsulluq;*
- 3. Qarsda – baş konsulluq;*

4. *Sankt-Peterburqda – baş konsulluq;*
5. *Aktauda – baş konsulluq;*
6. *Təbrizdə – baş konsulluq;*
7. *Beyrutda – fəxri konsulluq;*
8. *Bratislavada – fəxri konsulluq;*
9. *Gemuyada – fəxri konsulluq;*
8. *Dubayda – konsulluq.*

2009-cu ilin sonuna Azərbaycan Respublikasının ərazisində fəaliyyət göstərən konsul qurumları:

1. *İrənin baş konsulluğu – Naxçıvanda;*
2. *Türkiyənin baş konsulluğu – Naxçıvanda;*
3. *Finlandiyanın fəxri konsulluğu – Bakıda;*
4. *Macarıstanın fəxri konsulluğu – Bakıda;*
5. *Koreyanın fəxri konsulluğu – Bakıda;*
6. *Qırğızıstanın fəxri konsulluğu – Bakıda;*
7. *Moldovanın fəxri konsulluğu – Bakıda;*
8. *Niderlandın fəxri konsulluğu – Bakıda;*
9. *Sloveniyanın fəxri konsulluğu – Bakıda;*
10. *İsveçin fəxri konsulluğu – Bakıda;*
11. *Tailandın fəxri konsulluğu – Bakıda;*

Mövzu ilə bağlı suallar:

1. Sizcə, Azərbaycan-Ermənistan müharibəsi başlayacağı təqdirdə Ermənistan və Azərbaycanın «maraqlar şöbələri» hansı səfirliklər nəzdində yaradıla bilər?
2. Səfirliyin hansı kateqoriyalı əməkdaşları tam immunitetə malikdirlər?
3. Hansı kateqoriyanın əməkdaşları əsasən səfirliyin təmsil etdiyi ölkənin vətəndaşları olmalıdır?
4. Texniki personalın əməkdaşları hansı ölkənin vətəndaşları olmalıdır? Cavabınızı əsaslandırın.
5. Səfirin şəxsi aşpaza, həkimə, mühafizəçiyə ehtiyacını necə əsaslandırarsınız?

6. Bir dövlətin duayenin təmsil etdiyi dövlətlə diplomatik münasibətləri yoxdursa, həmin ölkənin səfiri diplomatik korpusun rəhbəri ilə necə münasibətlər qurmağıdır?

7. Sizin fikrinizcə, Azərbaycanın hansı ölkələrdə və hansı sahələr üzrə attaşələrə ehtiyacı var?

8. Aqremanın məxfiliyini nə ilə izah edə bilərsiniz?

9. Azərbaycan konsulluqlarının məhz bu şəhərlərdə açılmasının zəruriyyətinin səbəbləri ilə bağlı öz fikirlərinizi açıqlayın.

10. Sizcə, respublikamızın daha harada konsulluqlar açması ehtiyacı var?

VI FƏSİL

DİPLOMATİK KONTAKTLAR

Diplomatik kontaktlar anlayışını səciyyələndirən üç əsas amil var:

1) Onlar qarşılıqlı etibar əsasında qurulmalıdırlar. Əgər tərəflərdən biri digərinə şübhə ilə yanaşırsa, ciddi ünsiyyət üçün etibarlı hesab etmirsə, səmərəli fikir mübadiləsi baş verməyəcək;

2) Onlar xeyir, səmərə gətirməlidirlər. Bir çox şəxslər diplomatla görüşmək, daimi əlaqələr qurmaq istəyə bilər. Lakin həmsöhbət geniş bilik bazasına, müstəqil rəyə malik deyilsə və düşüncələri yalnız mətbuatdan, televiziyadan aldığı məlumatlara əsaslanırsa, onlara sərf edilmiş vaxtı itirilmiş adlandırmaq olar.

3) Hər hansı bir şəxslə tanışlıq yalnız daimi, əsaslı xarakter daşıdıqda, kontakt adlana bilər. Diplomatik kontaktlar üçün sistemlik, görüşlərin mütəmadiyi səciyyəvidir.

Kontaktların qurulması üçün diplomat öz ölkəsini, xüsusən, qarşı tərəfi maraqlandıran sahəni yaxşı bilməli, son hadisələrin təfəsilatından xəbəri olmalıdır; fəaliyyət göstərdiyi ölkəni, onun iqtisadiyyatını, tarixini, mədəniyyətini və s. yaxşı tanımalı, yerli abu-havaya, adət-ənənələrə uyğunlaşmağı bacarmalıdır. Həmçinin həmin dövlətin dilini bilmək çox önəmlidir. Əvvəla, bu özü-özlüyündə həmsöhbətin sizə qarşı hörmətini artırmış olur, ikincisi isə, tərcüməçi lazım olmadığı halda etimad mühitini formalaşdırmaq qat-qat asandır.

Kontakt formaları

1. Ali səviyyədə kontaktlar

Dövlətin ali rəsmi dairələri, qərar verməyi, real hakimiyyətə malik olan şəxslərlə kontaktlar, ən vacib hesab edirlər. Bu sıraya monarxlar, prezidentlər, baş nazirlər, nazirlər, hakimiyyətin qanunverici və icraedici qollarının ali

nümayəndələri daxildir. Bu mühüm olduğu qədər də çətin bir məsələdir və diplomatı qarşısında obyektiv və subyektiv amillərlə üzləşdirir.

Obyektiv amillər: diplomatın təmsil etdiyi dövlətin dünya siyasəti və iqtisadiyyatında yeri, rolu və əhəmiyyəti; ikitərəfli münasibətlərin hal-hazırkı vəziyyəti, bu kontaktın qurulmasında qarşı tərəfin maraqlılıq səviyyəsi;

Subyektiv amillər: diplomatın ali şəxsi maraqlandırmaq, söhbəti onun üçün maraqlı və faydalı etmək bacarığı; diplomatın öz ölkəsində nüfuzlu olub-olmaması, qarşı tərəfə hörmət və ehtiram səviyyəsi, onu incə şəkildə nümayiş etdirmək məharəti və s.

Diplomat unutmamalıdır ki, dövlət başçıları, baş nazirlər və nazirlərin onu qəbul etmək kimi öhdəliyi yoxdur və onlarla istənilən sərgidə, qəbulda, konfranslarda görüşmək mümkünüyündən maksimum dərəcədə istifadə etməlidir. Tədbirdə iştirak edəcək və kontakt qurmaqda maraqlı olduğunuz şəxslərin siyahısını, onlarla söhbətlərin mövzularını əvvəlcədən müəyyən etmək tövsiyə olunur. Ehtiyatda bir neçə maraqlı xəbər, müəyyən məsələlərlə bağlı diqqətəlayiq fikirlər, incə zarafatların olması kontaktın qurulması şansını daha da artırır.

Təbii ki, səfir üçün ali şəxslərlə kontaktların qurulmasında ilk fürsət etimadnamələrin təqdim edilməsi zamanı yaranır. İlk təsəvvür çox vaxt həlledici olur və elə həmin görüşdən seçilməyə, yadda qalmağa, diqqəti cəlb etməyə çalışmaq lazımdır.

Misal 20

XX əsrin 80-ci illərinin əvvəllərində Böyük Britaniyada SSRİ-nin səfiri olmuş Viktor Popov kraliçə ilə ilk təmas zamanı ikitərəfli münasibətlərin ona maraqlı ola biləcək sahələri ilə bağlı məlumatlar verməyə çalışmışdı. Səfirliyin diplomatik əməkdaşlarını təqdim edərkən, səfir ticarət üzrə nümayəndəyə Monaxovun İkinci Dünya müharibəsində qəhrəmanlığından, süvari alayının tərkibində at üstündə faşistlərin atəşləri altında Dnepr

çayını keçdiyini çatdırmışdı. İkinci Dünya müharibəsi ilə bağlı kövrək xatirələrə malik olan, atların vurğunu kraliçaya bu məlumatlar təsir etməyə bilməzdi.

Bəs əgər ölkələrarası münasibətlərdə əvvəlcədən problemlər mövcuddursa, necə? Diplomat rəhbərlərinin mövqelərini şərh edə bilməz, və mövcud çətin şərtlər çərçivəsində belə öz vəzifəsini layiqincə yerinə yetirməlidir.

Misal 21

XX əsrin 70-ci illərində SSRİ-nin Tunisdə səfiri olmuş Boris Kolokolov bu vəzifəyə təyinatı və etimadnamələrini təqdim etməsi arasında xeyli müddət keçmişdi. Buna səbəb Tunisdə SSRİ-nin dörd diplomatının persona non-grata elan edilməsi olmuşdu. Gərgin fəaliyyət nəticəsində səfir qısa müddət ərzində münasibətlərin normallaşmasına və Tunisin baş nazirinin Nuirinin Moskvaya rəsmi vizit etməsinə nail olur. Lakin əvvəlki hadisələri unutmayan L.Brejnev baş naziri qəbul etmir və sovet diplomatlarının baş nazirinin səfər programını nə qədər zəngin və maraqlı etməyə çalışsalar da, münasibətlərdə yenidən soyuqluq əmələ gəlir. Tunis prezidenti Burqiba Sovet nümayəndəliyinin bütün məktublarına və müraciətlərinə susmaqla cavab verirdi. Bu cür şəraitdə kontaktların bir görüşlə həll edilməsi qeyri-mümkün idi. Birbaşa ünsiyyətdən məhrum olan Kolokolov hər fürsətdən istifadə edərək dolayısı yollarla prezidentin etimadını yenidən qazanmağa çalışırdı. SSRİ-dən sifariş edilmiş sement partiyası gecikdirildikdə Tunisin dövlət tikinti layihələrində bəzi problemlər əmələ gəlir. Səfirin SSRİ Xarici Ticarət Nazirliyinə göndərdiyi sorğuya «nəqliyyatla bağlı problemlərə görə sifarişin yalnız 2-3 ay sonra mümkün olacağı» cavabı verilir. Səfir Mərkəzi Büroya məktub göndərir və tezliklə yunanlardan icarəyə götürülmüş nəqliyyat vasitəsilə sement Tunisə çatdırılır. Bununla bağlı Tunisin baş naziri Nuri səfirə zəng vurub öz təşəkkürünü bildirir və səfirin bu işdə rolu barədə prezidentə məlumat verdiyini çatdırır.

İkinci fürsət Liviya və Tunis arasında dənizdə mübahisəli

neft yatağı ilə bağlı yaranmış vəziyyətlə əlaqədar yarandı. Özəl Amerika şirkəti Liviya dövlətinin razılığı ilə mübahisəli ərazidə neft quyusu qazmağa başladı. Baş nazir Nuri SSRİ-nin səfirindən Moskvanın bu məsələdə yardımçı olmağı ilə bağlı xahişini çatdırmağı istədi. Moskvanın reaksiyası nəticəsində bir gün sonra Amerika şirkətinin gəmisi mübahisəli ərazini tərk etdi. Bundan sonra prezident Burqibanın sovet diplomatlarına qarşı münasibəti dəyişdi, ölkələr arasında dostluq əlaqələri bərpa olundu.

2. Xarici İşlər Nazirliyində kontaktlar

Ən önəmli kontakt növlərindən biridir. Ümumi struktura baxmayaraq, hər ölkənin XİN fərqli özünəməxsus xüsusiyyətlərə də malikdir və diplomat onlardan agah olmalı, XİN-in daxili strukturunu, departamentlərin şəxsi heyəti barədə məlumatı, əməkdaşların subordinasiyasını yaxşı öyrənməli və tədqiq etməlidir.

Misal 22

Pakistanın Xarici İşlər Nazirliyinin strukturu

İzahatlar:

ME – Yaxın Şərq;

UNxECO – Birləşmiş Millətlər Təşkilatı x İqtisadi

Əlaqələndirmə;

Afg x ECO – Əfqanıstan x İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı;

AP – Asiya – Sakit okean;

OİC – İslam Konfansı Təşkilatı;

PP – Siyasi planlaşdırma;

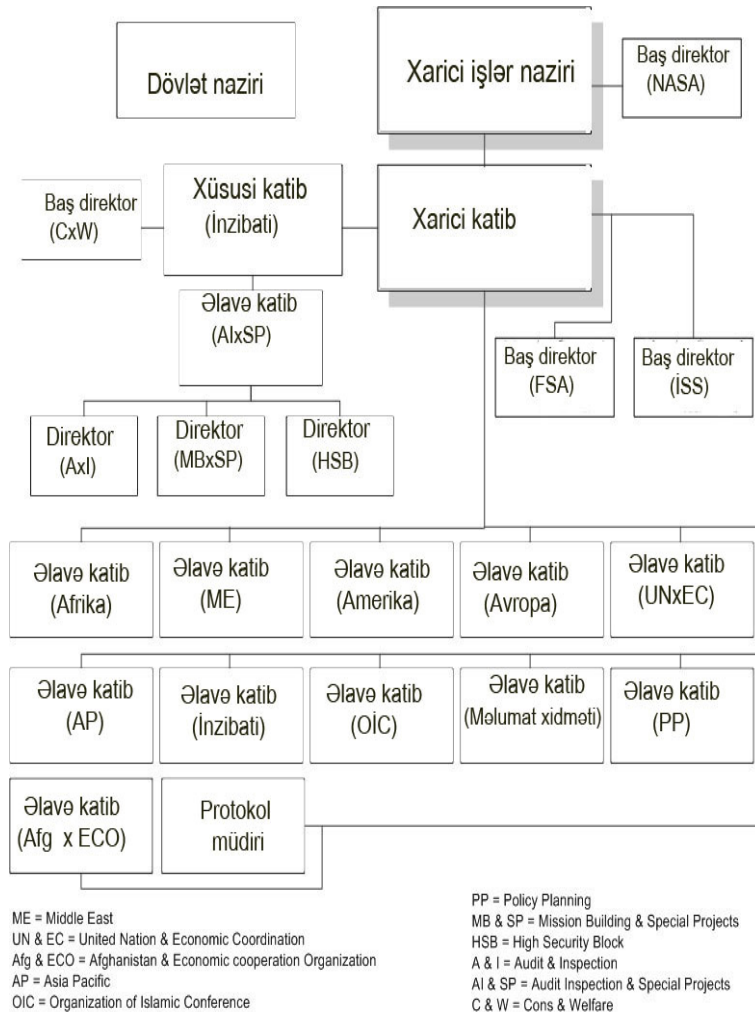
MBxSP – Səfirlik binası x xüsusi layihələr;

HSB – Təhlükəsizlik xidməti;

Axİ – Audit x Təftiş;

AİxSP – Audit təftişi x Xüsusi layihələr;

CxW - Konsul x Sosial təminat

3. Parlament üzvləri ilə kontaktlar

a) Diplomat üçün parlamentdə hansı qanunların hazırlandığı, bu qanunların ölkə siyasəti və iqtisadiyyatı, həmçinin diplomatın vətəni olan dövlətlə münasibətlərə təsiri səviyyəsi barədə məlumatları birinci əldən əldə etməsi vacibdir;

b) Bəzi millət vəkili yəni yalnız parlamentdə deyil, ümumən ölkədə xarici və daxili siyasətə təsir etmək iqtidarındadırlar.

Diplomat belə şəxsləri düzgün müəyyən edib onlarla kontakt qurmağı bacarmalıdır;

Misal 23

Milli Məclisə dair bu sırada şübhəsiz, ilk növbədə, Mehriban xanım Əliyeva qeyd olunmalıdır. Həm Azərbaycanın birinci xanımı kimi, həm YUNESKO-nun və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri kimi, həm də Heydər Əliyev Fondunun prezidenti kimi Mehriban xanım Əliyeva ölkədaxili və beynəlxalq səviyyədə böyük nüfuza malikdir və təbii ki, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən xarici diplomatlar onunla diplomatik kontaktlar qurmağa səy göstərirlər.

**Ukraynanın keçmiş birinci xanımı Katerina Yuşşenko ilə
 Azərbaycanın birinci xanımı, millət vəkili
 Mehriban xanım Əliyevanın görüşü (2009)**

Afinada xərçəng xəstəliyinə tutulan uşaqların Dostluq Assosiasiyasında

c) Parlament komissiya və qruplarının fəaliyyəti bu və ya digər qanunların qəbulunu tezləşdirə, yaxud əksinə, gecikdirə bilər;

ç) Bir qayda olaraq, parlamentdə aparıcı partiyalar, işgüzar dairələr və s. geniş şəkildə təmsil olunurlar;

d) Parlamentin strukturu və işləmə mexanizmini bilmək lazımdır.

4. Müxalifətlə kontaktlar

Diplomatik nümayəndəlik başçısı əməkdaşlarını ölkədə fəaliyyət göstərən bütün partiyaları müşahidə edib onlar barədə məlumat toplamağı tapşırır. Bu məlumat sonradan təhlil olunur və müəyyən nəticələr və qiymətləndirmələr çıxarılır. Lakin söhbət yalnız müşahidə, dinləmək, nəticələr çıxar-

maqdan gedə bilər, dövlətin daxili işlərinə qarışmaq olmaz. Buna görə müxalifətlə kontaktlar qurarkən nəzərə almaq lazımdır:

a) İfrat yaxınlıqdan qaçmaq. Müxalifətlə ifrat dərəcədə tez-tez görüşməklə diplomat özü və öz ölkəsinə qarşı hakimiyyət dairələrində şübhələrin yaranmasına səbəb olur;

b) Müxalifət hakimiyyətin fəaliyyətinə və ümumən ölkədəki vəziyyətə tənqidi prizmadan yanaşmağa meyillidir və çox vaxt problemləri şişirdir. Obyektivlik naminə müxalifət nümayəndələrindən informasiya əldə edilən zaman bu amil mütləq nəzərə alınmalıdır;

c) Müxalifətin mövqeyində duraraq hakimiyyəti açıq şəkildə tənqid etmək olmaz;

ç) Rəhbərliyin bilavasitə tapşırığı olmadan müxalifətə hər-hansı gizli məlumatı ötürmək olmaz;

d) Seçki kampaniyaları zamanı müxalifətlə əlaqələrdə xüsusən ehtiyatlı olmaq;

ə) Kiçik partiyalarla kontaktlardan qaçmaq lazım deyil. Hakimiyyətə gəlmək şansları az olduqları üçün, bu partiyaların nümayəndələri ölkədəki real vəziyyət haqqında daha obyektiv təsəvvürə malikdirlər;

f) Radikal partiyalarla münasibətlərdə xüsusən ehtiyatlı olmaq, yaxud ümumən bu əlaqələrdən qaçmaq lazımdır.

5. Biznes dairələri ilə kontaktlar

Ticarət diplomatiyası dərin köklərə malikdir və həmişə diplomatların fəaliyyətini ən vacib istiqamətlərindən biri olmuş və olmaqdadır. İqtisadiyyat sahəsində çalışan diplomatların vəzifəsi bütün mümkün vasitələrlə öz ölkəsinin iqtisadi maraqlarını müdafiə etmək, çalışdığı ölkəyə gəlmiş öz dövlətinin iş adamlarına yardımçı olmaq, yerli bazarda möhkəmlənmələri üçün müvafiq informasiya dəstəyini verməkdən ibarətdir.

Bu sahədə uğurlu fəaliyyət üçün diplomat təmsil etdiyi və çalışdığı ölkələrdə fəaliyyət göstərən, ikitərəfli və beynəlxalq

əməkdaşlıqda maraqlı olan şirkətlər barədə dolğun və dürüst informasiyaya malik olmalı, hər iki ölkənin iqtisadi vəziyyəti və inkişaf səviyyəsi, perspektivləri barədə obyektiv məlumatlara sahib olmalıdır. Digər tərəfdən, çox vaxt işgüzar dairələrdə ölkədəki vəziyyət haqqında diplomata lazım ola biləcək əlavə, maraqlı informasiya olur.

6. Kütləvi İnformasiya Vasitələri ilə kontaktlar

a) Xarici KİV ilə

Bu kontaktlar diplomatlara iki məqsəd üçün lazımdır: əlavə informasiya əldə etmək və çalışdığı ölkənin ictimaiyyətinə təsir etmək üçün. Lakin bu zaman curnalistin və onun mənbəyinin səriştəliyi və etibarlılığını nəzərə almaq lazımdır. Nüfuzlu curnalistlərlə etibarlı münasibətlər qurmaq diplomatın fəaliyyətində ciddi uğur amili kimi qiymətləndirilir. Bu cür KİV-in köməyi ilə diplomat, həmin KİV orqanının artıq formalaşmış axtarış və təhlil qrupunun gəldiyi nəticələrə tam əmin olaraq, məlumatın dürüstlüyünü əlavə enerji və maliyyə vasitələri xərcləmədən yoxlaya bilər. Bundan başqa, ölkəni diplomata nisbətən daha yaxşı tanıyan bəzi istedadlı Jurnalistlərin analitik məqalələri səfirlik əməkdaşlarının tədqiqatlarından daha maraqlı və xeyirli olurlar.

Bəzən KİV hər-hansı ölkəyə qarşı mənfi mövqedən çıxış edirlər. Bu halda həmin ölkəni təmsil edən diplomat səbirli olmalı və curnalistlərlə münasibətlərdə kəskin ifadələrdən qaçmalıdır. İzahatlar və təkziblər yalnız KİV orqanı ifrat qeyri-dəqiq və milli maraqlara toxunan informasiyanı dərc etdikdə verilməlidir.

Diplomat ölkədə xəbərləri kimin «yaratdığını» bilməli və həmin şəxslə kontakt qurmağı bacarmalıdır. Nəticədə o, bir tərəfdən informasiya ilə maksimal dərəcədə effektiv şəkildə təmin olunacaq, digər tərəfdən isə, KİV köməyi ilə fəaliyyət göstərdiyi ölkənin vətəndaşlarında öz ölkəsinin müsbət obrazını yarada biləcək (bu prosesə, ehtiyac varsa, nüfuzlu şəxsləri də cəlb etmək olar).

b) Öz ölkəsinin Kütləvi İnformasiya Vasitələri

Bəzi hallarda diplomatın çalışdığı dövlətdə öz ölkəsinin də KİV orqanı, yaxud onun yerli şöbəsi olur. Bu orqanla xoş əlaqələr həm yeni informasiyanın əldə edilib yoxlanılmasında kömək edir, həm də curnalistin yuxarı dairələrdə artıq malik olduğu kontaktlardan bəhrələnmək imkanı verir. Əksər diplomatik nümayəndəliklər ayda 2-3 dəfə öz ölkəsinin KİV ilə görüşlər keçirirlər.

c) İnformasiyanın əldə edilməsində elektron mühitin rolu

Kompyuter texnologiyaları səfirliklərin fəaliyyətini xeyli asanlaşdırdı. Kağız dosyaların sayı azalmaqdadır. İnternetdən ümumi faydalı məlumatlar əldə edilir, siyasi, iqtisadi, sosial problemlər və s. sahələr üzrə elektron banklar sifariş edilir və s.

Misal 24

2000-ci ildə ABŞ-ın Böyük Britaniyada səfiri vəzifəsində çalışmış Filipp Leyder texnoloji tərəqqinin səfirliyin fəaliyyətinə təsiri ilə bağlı aşağıdakıları qeyd edirdi:

a) Səfirliklər və Vaşinqton arasında bütün səviyyələrdə İnternet vasitəsilə seanslar adi hala çevrilib. Seanslar zamanı geopolitik problemlər, rəsmi şəxslərin vizitləri ilə bağlı məsələlər və s. müzakirə olunur;

b) ABŞ Ticarət Nazirliyinin yaratdığı veb-sayt vasitəsilə Amerikanın 850-ə yaxın kiçik və orta müəssisələrinin malları nümayiş olunur. Gün ərzində saytı 7 minə yaxın adam ziyarət edir;

c) Hər il səfirliyə gələn miyonlarla sorğulara indi sadəcə olaraq səfirliyin bütün lazımi məlumatlarla zəngin olan veb-saytı vasitəsilə cavab vermək mümkündür;

ç) Lokal şəbəkəyə, Baltimordakı İnzibati qurumun sosial təminatı üzrə sisteminə dərhal daxilolma imkanı diplomatik əməkdaşlara vəzifə iddialarını nəzərdən keçirmək, ödənişləri

vaxtında əldə etmək və fırılداqların qarşısını qısa müddət ərzində almaq imkanı verir;

d) Müasir texnologiyaların tətbiqi nəticəsində pasportlarda icazəsiz, qanunsuz dəyişikliklərin, fırılдаqların qarşısını səfirliyimizdəki laboratoriya daha effektiv şəkildə müəyyən edə bilir və bunun nəticəsi olaraq, yalnız keçən il ərzində 40 cinayətkar həbs edilmişdir;

e) ABŞ-dakı prezident seçki kampaniyasının müzakirəsi çərçivəsində mən 25 kampusun tələbələri ilə «Elektron kanallar» keçirdim;

ə) Rəqəmli videokonfrans səfirliyə ABŞ-ın dövlət katibinin müavini Tomas Pikeringin 10-a yaxın Londondakı ərəb jurnalistləri ilə ABŞ-ın İraq siyasəti ilə bağlı müzakirəsini, həmçinin 175-ə yaxın qeyri-hökumət təşkilatı arasında transatlantik dialoqu təşkil etmək imkanı verdi;

g) Uelsdə virtual konsulluq yaradıldı və bu konsulluq vasitəsilə Böyük Britaniyanın önəmli regionlarından biri olan bu zonada biz maraqlarımızı daha effektiv şəkildə təmsil və müdafiə edə bilirik».

7. Ziyalılar, elm, mədəniyyət və incəsənət nümayəndələri ilə kontaktlar

a) Onlar cəmiyyətin və ölkənin konkret sahələri üzrə dolğun, analitik informasiyaya malikdirlər;

b) Onlarla görüşlər diplomatın yerli cəmiyyət arasında nüfuzunun artmasına səbəb olur;

c) Bəzi hallarda onlar vasitəsilə ölkənin hakimiyyət dairələrinə təsir etmək olur;

ç) Onlarla kontaktlar diplomatın ölkəsinin nüfuzunun artırılmasının və yerli cəmiyyətin bütün təbəqələri ilə əlaqələrin yaxşılaşdırılmasının ən effektiv və əlverişli yoludur;

d) Bilvasitə təsirli təbliğat üsuludur

Misal 25

Azərbaycanın Macarıstandakı səfiri Həsən Həsənov Nyiredxaza şəhərinin Caso Androsa muzeyində macar ziyalıları ilə görüş keçirdi. Səfir Azərbaycan dövlətinin tarixi, müasir vəziyyəti, ölkədə həyata keçirilən islahatlar, azərbaycan-macar münasibətləri barədə məlumat verdi. Tədbirin sonunda ziyayılara, həmçinin muzeyə Azərbaycan haqqında macar dilində nəşr edilmiş kitablar hədiyyə edildi (oktyabr 2009).

8. Cəmiyyətin digər təbəqələri ilə kontaktlar

Diplomatın kontaktlar qurmağa səy göstərməli olan qruplara aiddir:

a) bir çox ölkələrdə yalnız iqtisadi deyil, həmçinin mühüm siyasi rol oynayan həmkarlar ittifaqları;

b) humanitar ictimai təşkilatlar;

c) qadın təşkilatları;

ç) ekoloji təşkilatlar;

d) hərbi qurumlar. Lakin bu zaman nəzərə almaq lazımdır ki, bu cür əlaqələr üçün xeyli məhdudiyyətlər mövcuddur və hərbiçilər bir qayda olaraq, rəhbərliyin icazəsi olmadan heç bir kontaktda getmirlər.

Müxtəlif təşkilatlarla daha sıx əlaqələr yaradarkən diplomat onların təsir dairəsini, çalışdığı ölkənin və təmsil etdiyi

dövlətin siyasi xəttində onların maraqlarının nə dərəcədə önəmli olub-olmadığını nəzərə almalıdır.

Misal 26

ABŞ-ın dövlət katibi Hillari Klinton İndoneziyada qadın tok-şousunda iştirak edir (fevral 2009)

9. Həmvətənlilərlə kontaktlar

Səfirliklərə nisbətən həmvətənlərlə əlaqələr konsulluqlarda daha sıx və mütəmaddır. Konsulluqlar vaxtaşırı onları Kinobaxışlara, müəyyən qəbullara dəvət edirlər. Bəzi səfirliklər istənilən vətəndaşın istənilən mövzu ilə bağlı müraciət edə biləcək konkret gün və vaxtını təyin edirlər. Diplomatlardan beynəlxalq normalar və yerli qanunlara müvafiq qaydada çalışdığı ölkədə həmvətənlilərinin və ilk növbədə, öz ölkəsinin vətəndaşlarının hüquqlarını maksimum dərəcədə təmin etməyə çalışmalıdırlar.

Misal 27

9 sentyabr 2009-cu ildə Rusiya səfirliyində səfir A.V.Şuliginin Senegalda yaşayan həmvətənləri ilə vida görüşü keçirildi. Görüş əsnasında həmvətənlərin Vətənləri ilə daha sıx birliyin təmin edilməsi istiqamətində görülən işlər müzakirə edildi, səfirliyin və şəxsən səfirin bu işdə söyləri və fəaliyyəti yüksək qiymətləndirildi. Yerli rus diasporunun nümayəndələri səfirə öz təşəkkürlərini bildirdilər və ona yeni iş yerində uğurlar arzuladılar.

KONTAKTLARIN MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİ

Bir səfirlik daxilində diplomatların kontaktlarının sistemləşdirilməsi və əlaqələndirilməsi lazımdır. Əksər hallarda hər diplomatın ayrıca kontaktlar kartotekası yaradılır. Bu zaman nəzərə almaq lazımdır ki, kontaktlar bəzən digər qurumların (məsələn, MTN, kəşfiyyat) maraqları ilə toqquşa bilər. Diplomat öz kontaktlarını xələfinə «ötürməyi» bacarmalıdır. Kontaktların inkişafı və möhkəmləndirilməsi planını ümumən səfirlik qəbul edir, çünki bunun üçün əksər hallarda maliyyə vəsaitləri tələb olunur. Kontakt saxlanılan şəxsləri vaxtaşırı tədbirlərə, konsertlərə (xüsusən öz ölkəsinin ifaçılarının) dəvət etmək, əlamətdar günlərdə kiçik hədiyyələr vermək lazımdır və s.

Diplomatların xanımlarının kontaktların qurulması və inkişafında rolu

Qədim Dünyada və Orta əsrlərdə diplomatların xanımlarının diplomatiyada rolu inkar edilirdi. Fransua Kalyer belə XVIII əsrin əvvəllərində diplomatları xəbərdar edirdi ki, xanımları onları rəsmi səfərdə müşayiət etməsinlər və bunu qadınların sirrləri saxlaya bilməməkləri ilə əsaslandırırırdı. Daimi diplomatik nümayəndəliklərin inkişafı, diplomatik qəbullarının təşkili bu tədbirlərin təşkilatçılarından biri kimi diplomatların xanımlarının rolunu artırdı. Bu gün əksər diplomatlar hesab edirlər ki, diplomatik xidmətdəki qədər heç bir peşədə həyat yoldaşı bu qədər mühüm rol oynamır.

Səfirin xanımına yüksək diqqət və tələbkərliliklə həm səfirliyin əməkdaşları, həm onların xanımları, həm də qonaqlar yanaşırlar. Səfirin xanımı həyat yoldaşının çalışdığı ölkə, adət-ənənələri, mədəniyyəti haqqında heç olmasa minimum biliklərə malik olmalıdır. Ehtiyac varsa, hansısa qısamüddətli kurslara da yazılmaqdan çəkinmək lazım deyil. Diplomatlarda xanımları qəbullarda ərləri üçün faydalı ola biləcək tanışlıqlar qura bilərlər.

Misal 28

«Dəbdə güclü xanımlardır. Lakin güclərini daxildə gizlədən və dərhal onu bürüzə verməyən xanımlar» - deyər Anna Mariya Fumarolla Robles Fraqa (onun həyat yoldaşı, İspaniyanın Rusiyadakı səfiri Avropa İttifaqının Həştərxan vilayətinə nümayəndə heyətinin başçısı idi) Həştərxan vilayətinin biznes dairələri və idarəetmənin xanım-nümayəndələri ilə görüş zamanı bildirmişdi. Qeyd edək ki, tədbirdə həmçinin İsveç səfirinin xanımı Annamari Xirdman iştirak edirdi.

Görüş dostluq, səmimilik abu-havası şəraitində keçmişdi. Qonaqlar Həştərxan şəhərinin gözəlliyinə heyran olduqlarını bildirdilər. İlk dəfə bu şəhərdə 7 il öncə olmuş İsveç səfirinin xanımı «O vaxtdan şəhər xeyli dəyişmiş, inkişaf etmişdir» - deyər rus dilində söyləmişdi. Qeyd edək ki, hər iki xanımın üç övladı var. Avropalı xanımlar fəxrlə bildirmişdilər ki, ev üzrə bütün işləri özləri görürlər, xanım Fraqa isə hətta səfirlikdə keçirilən rəsmi tədbirlər üçün də orijinal bir yemək növünü hazırlamağa vaxt tapır.

Mövzu ilə bağlı suallar:

1. Diplomatik kontaktın amillərinə əsasən, onu yoldaşlıq, dostluq əlaqələrinə oxşatmaq olarmı? Cavabınızı əsaslandırın.
2. ABŞ-dakı Azərbaycan səfiri üçün ali səviyyədə kontaktların qurulmasında hansı obyektiv maneələri qeyd edə bilərsiniz?
3. Pakistan XİN strukturunda sizə maraqlı, fərqli görünən bölmə, vəzifə varmı?
4. Azərbaycanın millət vəkilləri arasında qeyd etdiyimizdən başqa ümumölkə səviyyəsində təsirə malik olan nüfuzlu şəxs kimi qiymətləndirə biləcəyiniz varmı?
5. Sizcə, Azərbaycan, ilk növbədə, hansı ölkələrdə və nə üçün ticarət diplomatiyasını gücləndirməlidir?
6. Diplomat üçün fəaliyyəti nöqtəyi-nəzərindən faydalı ola biləcək qeyd etdiklərimizdən başqa daha hansı ictimai

qrupları misal gətirə bilərsiniz?

7. Sizcə, xaricdə cinayət törətmiş azərbaycanlıya yerli azərbaycan səfirliyinin münasibəti necə olmalıdır?

8. Diplomatiya sahəsində uğurlar əldə etmiş azərbaycanlı qadınların adlarını çəkə bilərsinizmi?

VII FƏSİL

DİPLOMATİYA MÜASİR MƏRHƏLƏDƏ

Müasir beynəlxalq vəziyyət 20-30 il bundan öncəsindən xeyli dərəcədə fərqlənir. Qloballaşan dünyada etnik, maliyyə, sosial və digər problemlər daha da kəskinləşdi. Diplomatiya tarixində bu günə qədər bu qədər regional və qlobal problemlər və onların həllinə bu qədər dövlətin qoşulması prosesinə təsadüf edilməyib. Bunlar isə diplomatlardan daha da incə, düşünülmüş fəaliyyət tələb edir. Digər tərəfdən, informasiya texnologiyalarının inkişafı diplomatların işini asanlaşdırsa da, onlardan daha çevik olmağı, baş verən hadisələrə və əldə etdikləri informasiyaya daha cəld, operativ şəkildə reaksiya verməyi tələb edir.

Əksər məsələlərin dövlət və hökumət başçıları səviyyəsində müzakirəsi bəzi mütəxəssislərin diplomatiyada nəinki səfirlərin, hətta ümumilikdə Xarici İşlər Nazirliyinin rolunun heçə endiyi fikrini bildirmələrinə səbəb oldu. Əlbəttə, ali səviyyədə görüşlərin rolu artıb, bu inkaredilməzdir. Lakin əvvəlki hər belə bir görüş diplomatların, ekspertlərin uzunmüddətli fəaliyyətinin nəticəsində baş tutur. Onların köməyi, məsləhətləri, rəyləri olmadan ali səviyyədə görüşlər keçirilmir. Və beynəlxalq problemlərin mürəkkəbliyi, qarşılıqlı asılılığı diplomatları daha da peşəkar olmağa vadar edir. Əgər 1914-cü ildə Londonda 14, 1971-ci ildə 114 səfirlik var idisə, XXI əsrin əvvəllərində səfirliklərin sayı 150, diplomatların sayı isə 3300 nəfəri keçdi. ABŞ-ın keçmiş dövlət katibi Madlen Olbraytın irəli sürdüyü tezis aktuallığını saxlamaqdadır: «Bizim mövcud olmuş yox, mövcud olan dünya ilə deyil, mövcud olacaq dünyada işləməyi bacaran qadın və kişilərə ehtiyacımız var». Bacarıqlı və incə diplomatiya yürütmək məharəti dövlətlər, xüsusən də kiçik ölkələr üçün həyati bir məsələyə çevrilib. Bir çox dövlətlər artıq bu istiqamətdə islahatlar aparmaqdadır.

QƏRB ÖLKƏLƏRİNİN DİPLOMATİYASINDA İSLAHATLAR

Hələ 1993-cü ildə Fransa Xarici işlər naziri vəzifəsinə keçərkən A.Jüppe Fransa diplomatiyasının məqsədlərini bu cür müəyyən etmişdi:

1. Fransa dünya səhnəsində müstəqil rol oynamalıdır;
2. Fransa digər dövlətlərin ona nəyisə diktə etməyini istəmir;
3. Bir nömrəli prioritet məsələ – Avropa həmrəyliyidir. Fransa ABŞ yaxud Sakit okean regionu ölkələri ilə bərabər səviyyədə tək çıxış edə bilməz;
4. Fransanın təhlükəsizliyinin əsas təməllərindən biri Atlantik həmrəylikdir;
5. Xarici siyasətin ideoloji xarakteri (xarici siyasətin əsasında müəyyən ideyalar və prinsiplər durmalıdır; prinsiplərsiz diplomatiya zəif siyasət deməkdir).

Bu məqsədlərin reallaşdırılması istiqamətində o, diplomatlar üçün aşağıdakı vəzifələri müəyyən etdi:

1. Hər səfir çalışdığı ölkədə Fransa maraqlarının təmin edilməsi və inkişaf etdirilməsi üzrə strateji planı rəhbər tutaraq fəaliyyət göstərməlidir. Əvvəllər Fransa daxil olmaqla bir çox ölkələrdə səfirə təlimatlar sadəcə XİN, yaxud onun müavirlərindən biri söhbət və bir neçə tövsiyədən ibarət idi. Nəticədə bir çox hallarda səfir göndərildiyi ölkədə tam məlumatı olmadan fəaliyyətə başlayırdı, çünki onlarla ölkələrə nəzarət funksiyasını icra edən nazir müavini özü həmin ölkələr haqqında öləri təsəvvürə malik idi və təbii ki, bu halda onun verdiyi təlimatlar da ümumi xarakter daşıyırdı. Jüppe bu məsələdə daha ciddi və məntiqli olmağı tələb edirdi;

2. Yeni səfir iş başına keçdikdən yarım il sonra yerli vəziyyəti əks etdirən və özündə konkret təklifləri ehtiva edən strateji plan tərtib edir. Onun əsas müddəaları bilavasitə nazir tərəfindən təsdiqlənir. Mütəmadi hesabatlar rejimi qüvvəyə minir;

3. Nazirlik və səfirliklər arasında informasiya mübadiləsi daha mütəmadi xarakter daşımağa başlayır. Əgər hələ bu yaxınlarda Fransa səfirləri XİN fəaliyyəti, digər ölkələrin diplomatlarının görüşləri barədə mətbuat vasitəsilə öyrənirdilərsə, hal-hazırda diplomatik nümayəndəliklərin operativ şəkildə informasiya ilə təminatı təşkil olunub. «Əgər Parisdə Xarici işlər naziri ABŞ dövlət katibi ilə söhbət edərsə, artıq iki saatdan sonra Vaşinqtondakı Fransa səfiri söhbətin məzmunundan xəbərdar olacaq» - deyə nazirin göstərişində qeyd edilirdi.

4. Lokal maraqlardan daha geniş sahəni əks etdirən teleqramlar və digər materiallar digər nazirliklər və departamentlərə, digər Fransa səfirliklərinə çap edilərək göndərilir.

İngiltərə: XX əsrin 60-cı illərindən başlayaraq, ingilislər diplomatik sistemin fəaliyyətini yaxşılaşdırmaq istiqamətində dörd dəfə islahat aparmışdılar. Məsələn, onlar səfirin etimadnamənin təqdimatından sonra deyil, ölkəyə gəldiyi andan fəaliyyətə başlaması qaydasını tətbiq etdilər. Bu, səfirə həftələr və bəzi hallarda hətta aylarla kraliçanın Londonda olub onu qəbul etmək üçün vaxt tapacağını gözləmədən dərhal iş başına keçmək imkanı verir. Digər bir yenilik digər bir ölkə ilə üçüncü bir ölkədə birgə səfirliyin təsis edilməsidir (məsələn, ingilis-alman səfirliyi).

İngilislər səfirliklərdə diplomatlar mübadiləsi kimi yeniliyi ilk tətbiq edənlərdəndirlər. Məsələn, Vaşinqtondakı ingilis səfirliyinin birinci katibi U.Şepqott alman səfirliyinə həmin səfirliyin müşaviri əvəzinə göndərilmişdir.

Ayrı-ayrı dövlətlərin diplomatlarının və diplomatik xidmətlərinin yaxınlaşması prosesi davam edir və artıq iri ölkələr arasında müştərək səfirliklərin yaradılması məsələsi təəccüblə qarşılanmır. Artıq 1988-ci ildə Fransada Paris və Bonn arasında vahid diplomatiyanı nəzərdə tutan «Avropa siyasi konfederasiyası»nı qurmaq təklifi irəli sürülmüş və qarışıq tərkibli, növbə ilə dəyişən səfirləri olan birgə

səfirliklərin yaradılması barədə danışıqlara başlanmışdı.

İngiltərənin keçmiş xarici işlər naziri M. Rifkind indi də aktual olan ingilis diplomatiyasının əsas məqsədlərini ifadə etmişdi:

1. Ölkənin ərazi bütövlüyü və təhlükəsizliyi, Avropada sülh və təhlükəsizlik;

2. Birləşmiş krallığın təbəələrinin maddi rifahı, həyat səviyyəsi və keyfiyyətini artırmağa xidmət edən ticarət, turizm, xarici investisiyalar və əmtəə ixracatı.

ABŞ: ABŞ səfirləri digər diplomatik funksiyalara nisbətən ticarətə daha çox diqqət nümayiş etdirirlər və bu onlarla rəqabət etməyə çalışan bir çox ölkələri narahat edir. Artıq 1997-ci ildən ABŞ Dövlət Departamenti prezidentə istinad edərək bildirmişdi ki, bu və ya digər səfirin fəaliyyəti onun vaxtında çalışdığı ölkədə Amerika mallarının ixracının artması ilə qiymətləndiriləcək.

Misal 29

ABŞ-da hakimiyyətə yeni administrasiya - Obamanın komandası gələn kimi yeni dövlət katibi Hillari Klinton diplomatiya və xarici yardıma ayrılan vəsaitləri, xarici xidmətin və onun xaricdəki nümayəndəliklərin əməkdaşlarının sayını artırmaq planları barədə bəyan etdi. Dövlət katibi «müdafiə, diplomatiya və inkişaf» üçbucağını Amerika xarici siyasətinin təməlini təşkil etdiklərini bildirdi. Xarici siyasətin prinsiplər və pragmatizmə və «ağıllı qüvvənin» istifadəsinə əsaslanacağı, hər konkret vəziyyət üçün müvafiq diplomatik, siyasi, iqtisadi, hərbi, hüquqi, mədəni alətlərin tətbiq ediləcəyi açıqlandı.

2009-cu ilin iyulunda beynəlxalq münasibətlər üzrə Şuradakı çıxışında Hillari Klinton 5 strateji yanaşmanı qeyd etdi:

1) Beynəlxalq partnyorlarla əməkdaşlıq istiqamətində yenilənmə və yeni daha sıx əlaqələr körpülərinin yaradılması;

2) ABŞ-ın mövqeləri ilə razı olmadığı və rəqib-dövlətlərlə prinsipial qarşılıqlı təmasın təmin edilməsi;

3) Amerika qüdrətinin təməllərinin biri kimi xaricdəki iqtisadi integrasiyanın artırılması və inkişaf etdirilməsi;

4) *Qarşılıqlı uzlaşdırmanı və dəstəyi təmin etmək məqsədilə münaqişə ocaqlarında mülki və hərbi səylərin intqersiyasını təmin etmək;*

5) *ABŞ-ın dünyaya təsirinin ənənəvi mənbələrinin, o cümlədən iqtisadi qüdrətin və «nümunə gücünün» möhkəmləndirilməsi.*

Mövzu ilə bağlı suallar:

1. Azərbaycanın XİN, səfirlik və konsulluqların saytlarını nəzərdən keçirin, onların müasir texnologiyaların nə dərəcədə səmərəli istifadə etdiklərini qiymətləndirin.

2. KİV-dən izlədiyiniz məlumatlara əsasən Ermənistanın təcavüzü ilə bağlı müzakirələr üçün Azərbaycan və Ermənistan prezidentlərinin görüşünə qədər hazırlıq mərhələsində nə baş verir və kimlər bu prosesdə iştirak edir?

3. ABŞ-ın iqtisadi və mədəni hegemoniyasına qarşı Avropada Fransanın ən yaxın müttəfiqi hansı ölkədir?

4. Sizcə, Azərbaycan hansı ölkə ilə və harada birgə diplomatik nümayəndəlik formalaşdırma bilər?

5. Azərbaycan hansı ölkə ilə və hansı dövlətdə diplomat və ya diplomatlar mübadiləsini həyat keçirə bilər?

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

Azərbaycan dilində:

1. Diplomatiya: ensiklopedik lüğət. – Bakı, 2005;
2. Quliyev M. Diplomatiya tarixinin bəzi məsələləri. – Bakı, 2000;
3. Məmmədov. A. Diplomatik lüğət. – Bakı, 2001;
4. Sadıxov F. Diplomatiya və diplomatik xidmət. – Bakı, 1993;
5. Ulaşov V.Y. Müasir diplomatiyada protokol və etiket. – Bakı, 2008.

Rus dilində:

1. Алексеев. И.С. Искусство дипломатии. Не победить, а убедить. – М., 2006;
2. Борунков А.Ф. Дипломатический протокол в России. – М: Международные отношения, 2000;
3. Жискара д'Эстен В. Власть и жизнь. Противостояние. – М., 1983;
4. Дипломатия иностранных государств (под ред. Зоной Т.В.) – М., 2004;
5. Колоколов Б.Л. Профессия дипломат. – М.: Международные отношения, 1999;
6. Макиавелли Никколо. Государь. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия. О военном искусстве. – Минск, 2009;
7. Мамедализаде Ч. Основы дипломатической службы и дипломатического протокола. – Баку, 2001;
8. Молочков Ф.Ф. Дипломатический протокол и дипломатическая практика. М., 1976;
9. Попов В.И. Современная дипломатия. – М.: Международные отношения, 2004;
10. Садыгов Ф. Дипломатическая служба Азербайджана: политические приоритеты, этапы формирования. – Баку, 2004;
11. Сакун О.Ф. Дипломатическое ремесло. – М.: Международные отношения, 2008;
12. Сатоу Э. Руководство по дипломатической практике. М., 1961;
13. Тарле Е.В. «Талейран» М., 1992;
14. Улахович В.Е. Протокол и этикет в современной дипломатии. М.-Минск. 2005;

13.Фельтхэм Р.Дж. Настольная книга дипломата. Минск, 2001;

14. Черемушкин П. «Ядерный дипломат» - ст. в журнале «Огонек» за 21-27 апреля 2008 года, № 17;

İnternet-resurslar

1. www.mfa.gov.az – Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər nazirliyinin rəsmi saytı;

2. www.heydar-aliyev-foundation.org – Heydər Əliyev Fondunun rəsmi saytı

3. www.state.gov – Amerika Birləşmiş Ştatlari Dövlət Departamentinin rəsmi saytı

4. www.azembassy.org.eg – Azərbaycan Respublikasının Misir Ərəb Respublikasındakı səfirliyinin rəsmi saytı

5. www.azerembassy.hu - Azərbaycan Respublikasının Macarıstan Respublikasındakı səfirliyinin rəsmi saytı

6. <http://www.mofa.gov.pk> – Pakistan İslam Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin rəsmi saytı

7. http://www.senegal.mid.ru/nov_ru.htm - Rusiya Federasiyasının Seneqal dövlətindəki səfirliyinin rəsmi saytı

8. <http://russian.ashgabat.usembassy.gov/pr20030822.html> - Rusiya Federasiyasının Türkmənistan respublikasındakı səfirliyinin rəsmi saytı

9. <http://ru-egypt.com/sources/63>

10. Image:Santi di Tito - Niccolo Machiavelli's portrait.jpg

11. hu:user:kingtut

12. <http://www.findagrave.com/cgi-bin/fg.cgi?page=gr&GRid=12787>

13. www.peoplehistory.ru

14. <http://ladno.ru/person/bler/foto/>

15. <http://mat-cocs.livejournal.com/117925.html>

16. <http://his.lseptember.ru/2003/17/1>

17. <http://51.kavkaz-uzel.ru/articles/45213>

18. <http://deita.ru/?news...13>

19. <http://www.nytimes.com/1997/12/22/world/guillermo-sevilla-sacasa-89-latin-envoy.html>

20. <http://chicken.kiev.ua/magazine.phtml?view=537-451>

21. <http://en.wikipedia.org>

22. <http://www.volgainform.ru/allnews/39796>

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	4
I FƏSİL. Diplomatiya: tərif, əsas termin və anlayışlar.....	4
II FƏSİL. Diplomət peşəsi və ona qarşı sürülən tələblər.....	11
III FƏSİL. Diplomatik imtiyazlar və toxunulmazlıqlar.....	27
IV FƏSİL. Xarici əlaqələr üzrə dövlət orqanları	35
V FƏSİL. Xaricdəki diplomatik nümayəndəliklər...	52
VI FƏSİL. Diplomatik kontaktlar.....	61
VII FƏSİL. Diplomatiya müasir mərhələdə.....	77
İstifadə olunmuş ədəbiyyat	82

Nəşriyyatın müdiri	<i>Kamil Hüseynov</i>
Baş redaktor	<i>İsmət Səfərov</i>
Redaktor	<i>İsabə Hüseynova</i>
Korrektor	<i>Südabə Manafova</i>
Kompyuter operatoru	<i>Təranə Baxşəliyeva</i>
Dizayner	<i>Vüsalə Axundova</i>

Eyyubov A.
Diplomatiyanın əsasları

Dərs vəsaiti

Çapa imzalanıb . 05. 2010. Kağız formatı 60x84 1/16.
Həcmi ç.v. Sifariş . Sayı 200.

" İqtisad Universiteti " Nəşriyyatı
AZ 1001, Bakı, İstiqlaliyyət küçəsi, 6.
